ئەستێتیکی فریدریش شیلەر.. کاوە جەلال (بەشی هەشتەم و کۆتایی)

7- کاریگەری و واتای سەردەمییانەی ئەستێتیکی شیلەر

"پەروەردەی ئەستێتیکیی مرۆڤ" کە شیلەر لە ئیدیالێکی مرۆڤپەروەرانەوە دەینووسێت، وەرچەرخانە لە فەلسەفەدا (ئەستێتیکدا)، چونکە ئەو بە یەکەم جار هونەر وەک خەمبەست و هونەر وەک دەستوێژی گیانی جڤاکی هەڵدەگرێت و بەوەش تێکهەڵکێش دەکات: جوانێتی کۆتایی بە نامۆبوونی مرۆڤ دەهێنێت و دەیخاتە ڕووشی ئازادییەوە، بەو ڕێیشەوە دەوڵەتی ناچارکی وەردەگرێت بە دەوڵەتی ئاکارییانەی ئاوەز.
بەگومان ئەوە سەرەتا هەگبل بوو وەک یەکەم فەیلەسوف کە لەژێر کاریگەریی هوسە و شیلەردا واتایەکی تایبەتیی فەلسەفەیی بە تێگەی نامۆبوون دا. ئەو نامۆبوونی وەک دەر-دان، دەر-چوون (Entäußerung) پێناسە کرد: هەش ناچارە لە پێناوی خەناسیندا لێنەو خەیەوە بچێتە دەرەوە و ببێت بە ئەبژێکت، یان شتوێی دەرەکی وەربگرێت: ببێت بە سروشت، مەژوو، کاری هونەری، یان کردار و هتد. کەواتە هەش دادەبڕێت و هاوکات خەی لە گوم دەبێت. وەلە ئەمە تەنیا قەناغێکی ئاگوزەرە، چونکە هەش لەم ڕەوتەدا فەردەبێت لە تەک ئەبژێکتی نامۆدا ئاشبەتەوە، ئەویش کاتێک وەک خەیی دەیناسێت(ەوە). بە نموونە سەبژێکت (بکەر) لە پرسەی کاردا شتێک (ئیدیەک، هەزی خەی) دەردەدات و لە بەرهەمەکەدا بەرجەستەی دەکات، وەلە ئێستا ئەم بەرهەمە لە دەرەوە سەربەخەیی لە ئەوی بکەری وەردەگرێت. دوایەوەی بکەر بە کارکردن لە ئەبژێکتەدا، واتا لە پرسەی بەهێزکردنی (Aneignung) ئەودا، ئارەزووکانی دادەمرکێنێتەوە، ئیدی فەردەبێت جەویان بگرێت، بەدووی ئەوشدا دەبینێت کە ئەبژێکتی کارتداکراو بەرهەمی خەیەتی. ئیدی ئەو خەی دەفەرمانێت و دەگێتەوە بە لای خەی.
ئەمە پەیوەند بە پرسی نامۆبوونی مرۆڤەوە زەرتر ئامانجی هاوشەوە لە نێوان شیلەر و مارکسدا دەبینین، هاوکات هەردووکیان لە کەتواری جڤاکییەوە دەردەچن. ئاشکرایە ئیدیالیزمی ئەمانی کاریگەریی گەورەی لەسەر مارکس نواند، هەروەها پەیوەند بە مارکسەوە ئاماژە بە ئەوە دراوە کە ئەو هەگل دەهێنەتە نەو جیهانەوە. ئەمە دەتوانین

لەم پەیوەندییەدا شیللەر لەبریی هەگل دابنەین. جگەلەوە توژینەوە نوێکان جەخت لەوە دەکەن کە مارکس زۆرتر لەژێر کاریگەریی شیللەردا گەیان بە تێگەی نامەبوون دەدات (54).
شیللەر مرۆڤ لە ستاتیکی سروشتیدا وەک بوونەوەرێک وەردەگرێت کە لە دوو هەمکی دەرکی و فۆرم پێکدێت، وەلە هەردووکیان لەم ستاتیەدا تێبان بە یەکدی، چونکە مرۆڤ هەمکیانە (ئینستینکتیف) سازاو بە سروشت دەژی، کەواتە جارە زەبری فیزیکی و ئەخلاقی ناسەت. ئەو جارە هەمکییە (ماركسیزم بەگشتی ئەم ستاتیە ناودەنێت کەمۆنی سەرتایی). وەلە مرۆڤ بە کاری دابەش و بەپسپۆرکردن لە خێی نامە دەبەت، واتا هەمکێتیی خێی لەدەستدەدات، چونکە مرۆڤ لە جڤاکی مەدەرندا تاکلایەنە بە هێزی ئاوەز هەوە دەدات بەبەت بە پسپۆر، بەوەش هەست و سەزکانی دەچەوسێنێتەوە. شیللەر دەبەژێت: «چەژ لە کار، دەستوەژ لە مەبەست، هەنج لە پاداشت جیاکرانەوە. مرۆڤ کە تاهەتا بە تاکە کەرتکی بچووکی سەرجەمەوە گرێدراوە، خێی تەنیا وەک کەرت پێدەگەیەنێت؛ ئەو هەرگیز هارمەنیی کرۆکی خێی گەشەپێنادات، بەڵکو تاهەتا تەنیا ژاوەژاوی مەنتەنی (جاسکاری) ئەو چەرخێی لە گوێدایە کە ئەو خێی دەیخولێنێتەوە، هەروەها لەبریی ئەوەی مرۆڤایەتی لەنەو سروشتی خێیدا پێبگەنێت، تەنیا دەبەت بە کەیلێی کارکەی، زانستکەی». (55)
مارکس لەتەک ئەم تەروانینەی شیللەردا یەکدەگرێتەوە، وەلە کەشێی مرۆڤییانەی نامەبوون وەک نامەبوونی کار لە سەرمایەگەریدا دەخاتە ژێر هەڕەشەوە، بە شێوەیەکی دی ببەژێن، ئەو کەشێی نامەبوون دەگەنێتەوە بە پەیوەندییە ماتەریەل (بەرجەستە) و ئابووریەکانی سەرمایەگەری. ئەو لە نامەیەکدا بە فەردیناند لاسال (19 ئەپریلی 1859) هەڕەیانە دەبەژێت کە شیللەر لە دراماکانیدا کارەکتەرکانی وەک «زمانحاڵی هەشی سەردەم» داناوە(56)، واتا سەربەخۆیی کەنکرێتی پێنەداون، بەڵکو تا هادیەکی زۆر خستوونیەتە ژێر کەفی ئیدەی ئەبستراکتەوە. مارکس بە پێچەوانەوە وایدادەنێت کە بەرهەمهێنانی ئیدە، پێشبینی و ئاگایی، هاستەوخۆ ئاماوە بە چالاکیی بەرجەستە و پەیوەندییەکانی مرۆڤانەوە: «هەرگیز ناشێت ئاگایی شتێکی دیکەی جیاواز بەت لە بوونی بەئاگا، بوونی مرۆڤانیش پرسەی کردەکییانەی ژیانیانە» (57).
سەرباری ئەوە شیللەر و مارکس ئامانجی هاوشێوەیان هەیە: هەردووکیان هەگەیەک بە کەتایەهێنان بە نامەبوونی مرۆڤ، بە بەدیهێنانەوەی کرۆکی هەمکییانەی ئەو، بە پێویست دادەنێن. شیللەر داوا دەکات کە دەوڵەتی ئێستێتیکی (گەمە) جێی دەوڵەتی ناچارکیی چەوسێنەر بگرێتەوە، بە تەروانینی ئەو گەمە (کردار و بەدیهێنانی ئازادی

بەمبەست) باڵاترین فۆرمی مرۆڤبوونە، چونکە تەنیا لەم ستاتیدا توانستی دڕکگیری و ئاوەز لە هارمۆنیدان. وەلە مارکس بەدیهێنانی ئەو ئامانجە دەخاتە ئەستۆی کۆمۆنیزم کە لە لایەنی خۆیەوە بەم شێوەیە ڕوونی دەکاتەوە: «کۆمونیزم بۆ ئێمە ڕەوشێک نییە کە گۆڕێت بهێنرێتەگۆڕێ، یان ئیدیاڵێک بێت کە کردەکێتی پێوەی بنەد بێت. کۆمونیزم بۆ ئێمە بزووتنی کردەکییە کە ڕەوشی هێنووکە هەدەگرێت (ناهەڵێت – ن). مەرجەکانی ئەم بزووتنە لەو پێشمەرجانەوە دەکەونەوە کە هێنووکە لەگەڵن» (58).
ئەوجا مارکس جیاوازیی نێوان جڤاکی کاری نامۆبوو و کۆمونیستی بەرجەستانە دەردەخات: لە جڤاکێکدا کە بەرژەوەندیی گشتی و تایبەتی دابەشیون، لەو جڤاکەدا «هەرێکێک بگوڕێی دابەشکردنی کار بازنەیەکی دیاریکراو و دابەاوی چالاکیی هەیە کە بەسەریدا دەسپێنرێت و ئەویش ناتوانێت لێی دەربچێت؛ ئەو ڕاوچییە، ماسیگرە یان شوانە یاخود ڕەخنەگری ڕەخنەییە و دەبێت ئەوها بمێنێتەوە گەر نەیەوێت دەستوڕی بژێوی لەکیس بچێت»، وەلە بە پێچەوانەوە لە جڤاکی کۆمونیستیدا هەرکەس دەتوانێت خێی لە هەر بوارێکی خوازراودا پەیگەیەنێت، «هەروەها جڤاک بەرهەمهێنانی گشتی ڕێکدەخات و هەر بەو ڕێیشەوە دەشێنێت»، کە «ئیدی من ئەمڕۆ ئەم و سبەینێ ئەوە دەکەم، بەیانیان ڕاودەکەم، پاشنیوەڕۆان ماسی دەگرم، ئێواران خەریکی بەخۆکردنی ئاژەڵ دەبم و دوای خواردن بە حەزی خۆم ڕەخنە دەگرم، بەبێ ئەوەی هەرگیز ببم بە ڕاوچی، ماسیگر، شوان یان ڕەخنەگر» (59).
کەواتە ئازادی ئامانجی شیلەر و مارکس: جڤاکێک کە تێیدا چیدی مرۆڤ ناچەوسێنرێتەوە یان وەک بکرێکی بچووکی نێو ئامێری ئابووری نەچەسپێنراوە. وەلە ئەو هاوکات لای هەردووکیان مەرگی دووتە: لای شیلەر هارمۆنیی نێوکییانەی مرۆڤ وا دەکات کە یاسا دەرکییەکان زیادە بن؛ لای مارکس دووەت نامێنێت دوای ئەوەی جڤاکی فرەچین و ئامرازکانی سەروەری نامێنن. ئەمە لای هەردووکیان „یوتۆپیا“ی نەهەشتنی نامۆبوون و ستاتەی ئازادیی مرۆڤیمان هەیە. „پەروەردەی ئێستێتیکیی مرۆڤ“ هەروەها کاریگەریی لەسەر „تیەریی ڕەخنەیی“ (ناسراو بە „فەرگەی فرانکفورت“)، بەتایبەتی لەسەر هەربەرت مارکوزە نواند. ئەو لە نووسینکێدا بە ناونیشانی „بونیادی ڕەمک و جڤاک“ (بە ئینگلیزی: „ئەرەس و سیڤیلیزەیشن“) خێی بە تێگەی ڕەمکی گەمەوە لای شیلەر خەریک دەکات. ڕەمکی گەمە، کە تێکهەڵکێشی هارمۆنیانەی هەردوو ڕەمکی دەرکی و فۆرمە، مارکوزە وەک کلیلێک بە نەهەشتنی کاری نامۆبوو و بناغەیەک بە بنیاتنانی جڤاکی ئازادکراوی یوتۆپیانە دەبینێت. ئەو لەردا هاوکات لەتەک

مارکسدا ئەرگومەنت دەهێنێتەوە.
واتایەکی کرکیانەی شیلەر بە مارکوزە لەوەدایە کە شیلەر „هەزی پشبینیکردن“ بە توانستێکی کرکیانەی هۆشکی، هەروەها جوانی بە مەرجێکی زەرووریی مرۆڤایەتی دادەنێت، بەو پێیەشەوە کارایی ئێستێتیک وەردەگرێت: «ئێستێتیک دەتوانێت رێگەک لە بنیاتنانەوەی نوێی کولتووردا بگرێت» (60). ئاخر، وەک شیلەر دەبێژێت، ئەو کولتوورە کە مرۆڤی مەدێرنی بریندار کردووە (نامەی 6)، بەبێ تێنیا فەرمێکی نوێی کولتوور دەتوانێت مرۆڤ چاکبکاتەوە: هەردوو ڕەهەکە بنەڕەتییەکەی ئەو: توانستی دەرککگیری و ئاوەز یەکبخاتەوە. شیلەر گونجاندنەوەی هەردوو ڕەهەکی ناوبراو دەخاتە ئێستەی ڕەهەکی گەمەکە بابەتەکەی جوانییە و دوا ئامانجیشی ئازادییە. کەواتە، وەک مارکوزە دەبێژێت، „سیاسەت“ کۆشەی شیلەرە: «ئازادکردنی مرۆڤ لە مەرجە نامرۆڤییەکانی لەربوون»(61)، لەرێشدا شیلەر بە پەویستی دەزانێت کە مرۆڤ بە چارەسەرکردنی ئەم کێشە سیاسییە ڕۆگەی ئێستێتیکەتی، ڕۆگەی ڕووەو هەستی جوانی، بگرێتە بەر تا بەو ڕێیەوە بە ئازادی بگات. ئەوجا مارکوزە بەردەوام دەبێت: «ڕەهەکی گەمە ئامرازی ئەم ئازادکردنەیە»، وەلێ ئەو گەمەکردن نییە «بە» هەرشتێک، «بەڵکو ئەو گەمەی خودی ژیانە لەوبەر پێداویستی و زەبری دەرکییەوە – بەدیهێنانی لەربووونێکە بەبێ (…) تەرس، بەمەش بەدیهێنانی ئازادییە» (62). ئاخر تێنیا کاتێک مرۆڤ ئازادە، گەر ئەو ئازاد بێت لە زەبری فیزیکی و ئەخلاقی – گەر ئەو بەناچاری بێند نەبێت بە پێداویستی یان بە یاساوە. تێنیا «لە کولتوورێکی ڕاستینەی مرۆڤیدا لەربووون بەزەری گەمەیەکی نێک ڕەنج، مرۆڤیش لە ئاوڕابوونی گەمەییدا دەژی نێک لە کەماسدا» (63).

گەمە لای شیلەر لەنەو کولتووری زەبر و پێداویستییەوە کارا دەبێت: «لەنەو جەرگەی جیهانی ترسناکی هەزکان و جەرگەی جیهانی پیرەزی یاساکانەوە ڕەهەکی ئێستێتیکییانەی سازاندن هەستپێنەکراو کار لە بنیاتنانی جیهانێکی سێیەمی شادمان-ی گەمە و دەرکەوتدا دەکات کە تێیدا مرۆڤ لە کۆتگەلی سەرجەم پەیوەندییەکان دەکاتەوە و بڕیدەدات لە هەر شتێک کە ناوی زەبر بێت، جا زەبری فیزیکی یان ئەخلاقی بێت»(64). مارکوزە ئەم تێواننە بنەڕەتییەی شیلەر ناودەنێت «ئەدگارە ئێکسپلەزیۆکانی (موتەفەجیرکانی) پرۆژەکەی شیلەر» (65)، چونکە دژبڕیی حەز (ئەرەس) و کار ناهەقیەت، دەسەڵات لە پرنسیپی بەرهەمخستنەوەی سەروەر دەسنیشانەوە و ستاتی ئازادی لەوبەر زەبرەوە پشان دەدات. بەگومان کانسپتی مارکوزەش ئەوەیە کە جڤاکی چەوسێنەر (ڕەپرەسیڤ) مرۆڤ لە خەی نامەدکات، ڕەهەکانی

دەچەوسێنەتەوە و „پەداویستیی هەڤ“ بەرهەمدەهێنێت، ئەمەش کێشەیەکی دژواری کولتووری مەدەرنە کە لە نائازادیی سیالدا خویا دەبێت، چونکە مەرکە کرکیەکانی بریتین لە زەبر، نامانی هزرینی هەخنەیی و نامەبوون. ئەمە لای مارکوزە نەخشیی کولتوورە کە بە جیابوونەوەی هەردوو هەمکی دەرکی (کارس) و فەرم (ئاوەز) هاتەئاراوە، وەلە ئەو هەی نەخشیەکە زەرتر لە „چارسەر“ی زەبرەندی ئەو ناکۆکیەدا دەبینێت کە لە نێوان هەردوو هەمکی ناوبراودا لەگەڵیە: چارسەرکە «بنیاتنانی ستەمی ئاوەز بەسەر توانستی دەرکگیریدا»(66). بە تێوانینی مارکوزە تەنیا بە نەهێشتنی ئەم ستەمی ئاوەز بەسەر کایەی دەرکیی مرۆڤەو (هەمک و هەست و سازکانەو)، هەروەها قبووڵکردنی کایەکە لە هەقیقەتی خۆیدا، دەشێت هەردوو توانستە مرۆڤییەکە پێکەوە بگونجێنرێنەوە و بەو هێیشەوە ئازادی بدیبهێنرێت. کەواتە گەر مرۆڤ بیەوێت بە ئازادی بگات، ئەوا بە تەروانینی مارکوزە پێویستە پێشتری بە «ڕزگارکردنی توانستی دەرکگیری» بدرێت: «فریاکەوتنی کولتوور نەهێشتنی کۆنترۆڵە چەوسێنەرکان لە خۆ دەگرێت کە کولتوور بەسەر توانستی دەرکگیریدا سەپاندوونی … هەر ئەمەش بەڵاستی ئەو بیرکۆیە کە خۆی لە پشتی „پەروەردەی ئێستێتیکیی مرۆڤ“ەوە دەبینێتەوە: ئامانجەکەی ئەویە کە ئاکار لەسەر بناغەی توانستی دەرکگیری بنیاتبنێت. دەبێت یاساکانی ئاوەز لەتەک بەرژەوەندییەکانی دەرکەوەرکاندا ئاشتبکرێنەوە (شیلەر) (…). گومانی تێدا نییە کە نەک تەنیا ئاوەز، بەڵکو هەروەها „هەمکی دەرکی“ش پێویستی بە وەرگەڕینی سنووردانەر هەیە („کەواتە هەردوو هەمک پێویستیان بە سنووربەدانانە، ئەوجا لەبەرئەوەی هەردووکیان بە وزە دادنرێن، ئەوا پێویستیان بە خاوکردنەوەیە)“، ئەوە گەر هاتوو گەڕەک بێت ئازادی بە پرنسیپی هەبەریەیانەی کولتوور» دابنرێت(67). مارکوزە لەڕەدا ئێستێتیکی شیلەر و پسیکۆئانالیزی زیگموند فرەید پێکەوە گرێ دەدات بۆئەوەی پێشانی بدات کە چۆن وزەی مرۆڤیانەی ژیان لە نێوان ئەرەس و ئاوەز و چەوساندنەوەی جڤاکیدا دادەبڕێنرێت، لەڕێگەوە شیمانەی جڤاکێکی ئازاد بەدەر لە چەوسانەوە، ئاشتکردنەوەی ئاوەز و توانستی دەرکگیری و هەروەها وەرگەڕینی کار بە گەمەی ئازاد هووندکاتەوە.

ئازادکردن لە کێتوار کە شیلەر ڕایدەگەیەنێت، مارکوزە بە یەکێک لە پێشڕووترینی هەوڵستە هزرییەکانی دادەنێت، چونکە لای شیلەر ئازادکردنەکە «لە کێتوار ترانسسەندێنتال نییە، ناخێکی یان تەنیا ئینتەلێکتوەل نییە (…)، بەڵکو ئازادییە لەنێو کێتواردا»(68)، بەمەش ئیدی کردەکێتیی نامرۆڤدەستی کەماس و ناچاری، بە واتایەکی

دی: ستاتی خەباتی فیزیکی و سەسیالی خەهشتنەوە، «جددییەتی نامەنەت» (شیلەر)، وەلە بە تەوانینی مارکوزە تەنیا کاتێک ئەمە ووددات «گەر بشەت کەماس و ناچاری بەبە کاری نامەبوو ساتاربکرەن. ئەوسا ئیدی مرۆف ئازادە کە بە توانست و شیمانەکانی و هەروەها بە ئەوانەی (توانست و شیمانەکانی – ن) سروشتیش گەمە بکات (…)، ئیدی ئەو ئازادە، ئیدی جیهانی ئەو 'دەرکەوتە' یە و ەکخراوەکەشی جوانییە. بەهەی ئەم بەدیهاتنەی ئازادییەوە گەمە زەرترە لە کردەکەتیی ئاستەنگدانەر و ئەخلاقی» (69).

ئەمە گەرەکە لەم جێیدا جیاوازیی شیلەر و مارکوزە ەوونتر دەربخەین. شیلەر شەشی (ەقلوسیەنی) تەواوەتیی „مەئریفە و شەوازی هزرین“ وەک پێشمەرجی کولتووری ئەستەتیکی دادەنەت. مارکوزە ئەم شەشەی مەئریفە و شەوازی هزرین بە شیاو دادەنەت، وەلە پێیوەندی دەکات بە گەانی پێشڤەچووی سیستەمی سەرمایەگەرییەوە. کەواتە ئەو لە سیستەمی “سەرمایەگەریی درەنگ”دا کە ناوی دەنەت “جڤاکی پێشڤەچووی ئیندوستری” (بەرهەمهێنان بە کە-فابریکە)، یان هەروەها جڤاکی ەفاهی (Überflussgesellschaft) لەبارترین زەمینەی گەان ەووە جیهانی ئازادی دەبینەت. بەگومان جڤاکی ئیندوستریی پێشڤەچوو جڤاکێکی ئەوتێیە کە مرۆڤان بەەی ەفاهیەت و بەرخەری و ئازادیی رواەتییەوە لەتوانادەخات، بەوەش مرۆڤانی تاکەهەند دەهەنەتگەە، سەرباری ئەوە لە ەوتیی گەانی پێشڤەچووی سەرمایەگەریدا «… کولتوور دەگات بە باترین شکۆفەی فیزیکی و هەشکیانەی خۆی»، لەرشەوە ئیدی دەشەت بە تەکنەلۆژیی مەدەرن کەتایی بهێنرەت بە خەباتی فیزیکی و سەسیال کە مرۆڤان لە پەناوی خەهشتنەوەدا ئەنجامی دەدەن، بەە ئەستا ئیدی دەرفەت دەەخسەت بەئەوەی لەربووونی مرۆف بەربخرەت بەرەو „بزووتنی ئازاد کە بە خودی خۆی مەبەست و دەستوەڕ“ نەک دەستوەڕ بەت بە مەبەستی دەرەکی، وەک چۆن شیلەر جەختی لەدەکات(70). ئاخر «دەشەت لە جڤاکەکدا کە لە ئاستی باەادا ئیندوستریالیزە کراوە، کاری قورسی لەشەکی بەئەتەماتیکی بکرەت. ئەوسا ئیدی کار پێچەوانەی گەمە نابەت. ئەوسا ئیدی ناشەت تەنیا کاری هونەری چۆنەتیی هونەریانە وەربگرەت، (یان) خەریکبوونەکی ئەوتەی حەزمەند بەت بە بابەتکەوە کە خۆی ەسا و ئامانج بە خۆی بدات» (71)، بەکو ئەم بەئەتەماتیکیکردنەی ئیندوستری توانستەکی ئەوتە لە خە دەگرەت کە بەەیەوە دەرفەت دەەخسەت بەئەوەی کاری ماندووکەر بە سەر ئاستەکی نزم دابەزنرەت و پەرە بە ئازادیی مرۆف بدرەت. ئاخر تا چەند تەکنەلۆژی، بەئەتەماتیکیکردن و زانست پێشڤەبچن، تا چەند پتر سیڤیلیزاسیەن بگەرەت، هەندەش زەر „دەشەت“ کاری نامەبووی پابەندی کەماس

„لەدەستاتبخرێت“، هاوکات جڤاکێکی ئۆتۆی نەفاهی بنیاتبنرێت کە پرنسیپی حەز (ئەرەس) لە خۆ بگرێت و تێیدا هەژاری و زەبری کار چیدی پۆویست نەبن. لەم جڤاکەدا کە ئەرەس بنەڕەتێکی پۆویستی ژیانە، شادی و پێکڤەیی ئافرێنەرانە مەغزا و مەبەستی لەربوونی مرۆڤن.

تێگەی گەمەی شیلەر کلیلی ئەم گەڕانەیە کە مارکوزە دەیخوازێت، ئۆویش چونکە لە گەمەدا ژیان و شۆوە لەنۆو یەکدیدا تێکهەڵکێش دەبن، یان بە زمانی مارکوزە: چونکە «لە گەمەدا دژبەریی نێوان کەتوار و ئەرەس، کار و حەز، ناهەڕێت. (…) گەر پرنسیپی حەز لە گەمەدا لەنۆو خودی خۆیۆ بە کەتوار بگونجێت، ئیدی کار وەک پرنسیپی سەروەرینوونی کەتوار لەدەستاتدەخرێت»؛ وەلێ بە نەمانی زەبری دەرەکی، بە نموونە زەبری ئاوەز کە پارێزەری کەتوارە و تەنیا بگوڕەی خواست و هادەی بەرگەگریی جڤاک دەرفەت بە حەز دەدات، «بە هیچ شۆوەیەک (…) زیادەڕۆیی (ئێکسەسی) بەبەیانە سەرهەڵنادات. بە پێچەوانەوە لە گەمەدا شتێکی هاوشۆوەی یاسابەخەدانی حەز خویا دەبێت. ئاخر گەمە بەسا نییە، وەلێ هەساکان لە دەرەوە نایەن، بەڵکو لە میانەی گەمەکەدا و بە شۆوازی گەمەیی گیان پێدەدرێن. گەمە لە واتایەکی تایبەتیدا حەزە کە لە نەوەوە خودی خۆی هەڵدەخات، کەواتە پەحەزانە و گەمەڤانانە بە هەسا و یاسای ئۆوتە دەگەڕێت و دەیانبینێتەوە کە بە خۆی دەگونجێن»(72). بەم هەیەوە ئیدی کەتوار سەرلەنوێ دەسازێنێتەوە، بە چەشنێک کە چیدی سروشت وەک سەروەر بەسەر مرۆڤدا ئەزموون ناکرێت (وەک لە جڤاکی پریمیتیڤدا) یان وەک شتێک کە مرۆڤ بەسەریدا سەروەری دەنوێنێت (وەک لە جیهانی مەدەرندا)، بەڵکو بەزەری وەک ئۆو بابەتەی „لەوانین“ یان „لەهزرینی پەرچاوە“ ئەزموون دەکرێت کە شیلەر لە پەروەردەی ئێستێتیکیدا لەی دەدوێت(73). بە تەوانینی شیلەر لەوانین یان لەهزرینی پەرچاوە یەکەم پەیوەندیی ئازادی مرۆڤ بە جیهانەوە، کە وەک ئاڕزوو هەپەی ژەرخەری بە بابەت نییە، بە پێچەوانەوە مرۆڤ لە لەوانیندا، لەهزرینەدا، واز لە نواندنی زەبر بەسەر سروشتدا دەهێنێت و هەوەستی میانگیر بەرانبەری وەردەگرێت، کەواتە بابەتکەی لە خۆی دوور دەخاتەوە، بۆوش دەرکەوەرکانی ئارام دەبنەوە و لە نۆویاندا ئاشتی بەرپا دەبێت (74).

لەم هوانگەیەوە گەمە لە دوو هووەوە کاریگەری دەنوێنێت: چ لە مامەڵەکردن لەتەک ئەبژێکت و چ لە جیهانی سەبژێکتیڤیدا: ئەدگاری کرێکیانەی گەمە ئۆویە کە هەرگیز هەوەستی زەبرمەند و داوتاندنەوە بەرانبەر ئەبژێکتی ئەزموون وەرناگرێت، بە

پێچەوانەوە ئەو خەبزێکت دەسازێنێت، بەو ڕێیەشەوە سروشت ئازاد دەبێت بە داشتنی گەمەیانەی بەی فەرمە بەمەبەستەکانی خەی کە تێکەا دەرهاویشتەی „زیانی نوێکیانە“ی بابەتکەین؛ ئەوجا هێوەستی گەمەیی هەروەها جیهانی سەبزێکتیفی دەخاتە ڕووشی گەانەوە، چونکە ئێستا ئەزموونی ئێستێتیکی کەتایی دەهێنێت بە توانستی بەرهەمخستنەوە (پرەدوکتیڤێتی)ی زەبرەمەند و ڕووتنەرەوە کە مرۆڤ دادەزنێنێت بە سەر ئاستی ئامرازی کار. مارکوزە لەم گەانە سەبزێکتیڤییەدا هیچ مەترسییەک نابینێت، چونکە بە تێڕوانینی ئەو ئێستا لەم ڕووشەدا گەمە چالاکیی ئازاد و حەزی دەرکی و ئەتەنامەی پێکەوە گرێ دەدات نەک مرۆڤ خەی لەو ستاتیەی ناچالاکیدا ببینێتەوە کە ژیانی ڕۆژانەی سەرمایەگاری بەسەریدا دەیسەپێنێت، بە پێچەوانەوە مرۆڤ چالاکانە لەڕبووونی خەی لەوبەر کەماس و ترسەوە بەردەخات، ئەویش چونکە ئێستا „داشتن“، یان بەدیهێنانی ئازادی شیمانەکان، بەرهەمی چالاکییەکەی ئەوە(75).

„پەروەردەی ئێستێتیکیی مرۆڤ“ هەروەها لەو ڕوانگەیەوە کاریگەرترین نووسینی کلاسیک-ی ئەمانییە، کە نووسینەکە دەبێت بە بناغە بە ئیدیالی کلاسیکییانەی (واتا نموونەیی) پەروەردە بە کاریگەرییەوە لەسەر پێداگیکی (پەروەردەناسیی) مەدەرن و هاتنئارای تێگەی “دەوڵەتی کولتووری”.

بە تێڕوانینی شیلەر مرۆڤ تەنیا لە گەمەکردندا بەڕاستی ئازادە، چونکە لە گەمەدا توانستە هەشەکی و دەرکییەکانی ئەو چوونێتە ڕووشی هارمۆنییەوە. شیلەر لەڕدا وەک پەروەردکارێکی فەلسەفەیی هەوڵ بە پەروەردەیەکی ئێستێتیکی دەدات کە تا ئەمڕ هەنووکەییە، چونکە پەروەردەی ئێستێتیکی کە گەمەیانە بەردەخرێت، تەنیا زانینی پسپۆریانە بە مرۆڤ ناگەیەنێت، بەڵکو هاوکات توانای پەدەدات خەی لە زەبرە دەرکییەکان بەربدات و وەک تاکەکەسێکی ئەتەنەم کردار بنوێنێت. ئەم ئیدیالە مرۆڤخوازییەی شیلەر ئەمڕ وەک دژەپرۆژە بەرانبەر فشاری بەرهەمخستنەوە و بەپسپۆرکردن خەی دەنوێنێت، چونکە بە پێچەوانەی ئەو فشارەوە توانا بە مرۆڤ دەدات بەیاری خەیی بدات سەربەخۆ لە هزری سوودمەندی. ئاخر لەم پەروەردە ئێستێتیکییەدا ڕاوەکی (فەزایەکی) ئازاد دەسازێنرێت و تێیدا دەرفەت بە ئەتەنەمی و نوێکاریی خەیی دەڕخسێت، بە نموونە کەرسەکی شێوەسازی بە زارەکان یان گەنجان کە خەیان شادمان و گونجاو بە کارەکەیان ڕیالیزە دەکەن. ئەوجا، هەر لەم پەیوەندییەدا، بەهەندوەرگرتنی فەرکاریانەی لایەنی هەستەکی و سزەکی، ئەندێشە و ئافرێنەریی مرۆڤ، دەرفەت دەڕخسێنێت بە پەگەیاندنی کەسێتییەکی شوناسمەند و چەبووونی هێوەستی ڕەخنەیی بەرانبەر سەرجەمی ئەو هەوڵانە کە (بە نموونە لە

ژەنات) بە دەرخستن و خستنەڕووی نووسراوەکان بگەڕێنەوە بۆ سەرئەنجامەکەی کە سستبوونی پسیکی (ژیانی ناخیکیی) مرۆڤ، یان داخستنی هەر دەروویەکە کە بشت لەوی تاکەکەس گیان بە هزرین و هەوەستی ناخنایی بدات چە بەرانبەر جڤاک و چە بەرانبەر جیهانێک کە تێیدا ئەم میدیاکان بە گیاندنی تاکلایەنەی وێنە هش و دیتنتیی تاکەکەس دشوێنن.
شیلەر هەروەها جخت دەکات کە هونەر وەک بەرهەمی گەم دەتوانێت بە سازاندنی دەروونی جوان جڤاک لەنێو خودی خۆیدا بگۆڕێت. هەر لەم بنەماتەوە تێگەی „دەوڵەتی کولتووری“ هاتتە ئاراوە کە تێیدا کولتوور و هونەر وەک هەزمەند بە شکڤەی دەمکراتی کارادەکرێن: پەروەردەی کولتووری گەرەکە مرۆڤان ببزوێنێت هشی ئازاد و ئافرێنەری خۆیان ئاشکرا بکەن. ئاخر ئەو ڕاوەم ئازادە کە شیلەر بە پۆیستی دادنێت، لە دەرەوەی بەرژەوەندییەکانی سەروەری و دەسەڵاتی سیاسیدایە، ئەوە ڕاوەمکە کە تێیدا تاکەکەس بە گەمەی ئەستێتیکیانە ئەزموونی ئازادی و هەمکێتیی خۆی دەکات، بەم ڕێیشەوە، وەک شیلەر دەبژێت، دەتوانێت ئەزموونی „ئیدەی مرۆڤایەتی“ بکات.
لە کۆتایدا گەرەکە هەروەها ئاماژە بدەین بە واتای تێگەی گەم لە پسیکەلۆژیدا، بۆتایبەتی لەو پراکسیسەی زانستەکەدا کە ناودەنرێت “تەراپیی هونەری”. ئەم ئاڕاستەیەی چارەسەرکردنی کێشە پسیکییەکان (ژیانی ناخەکی) بەندە بەو مەئریفەیەوە کە وایدادەنێت سازاندنی وێنە و نیگار کاریگەریی چاککەرەوەی لەسەر مرۆڤانی کێشاوی یان نەخۆش هەیە، چونکە مرۆڤ لەم ڕێوشەدا بە سازاندنی گەمۆڤانەی هونەری ڕوو لە جیهانی نەوەکیی خۆی دەکات، بەو ڕێیشەوە دەشێت هەست و بیرکەی شارراوە ببینێتەوە و هونەریانە دەریان ببڕێت – کە بگومان مەرج نییە ئەوە هونەری مەزن بێت. ئاخر مرۆڤ دەتوانێت بە وێنە ئاسانتر هەستی خۆیی دەربڕێت وەک بە وشە.

پەراوێز
(54) بڕوانە:

- Marcel H. Van Herpen: MARX WERDEN. Wie der junge Karl Marx zum Marxisten wurde (BECOMING MARX. How the Young Karl Marx Became a Marxist.) Maastricht 2016.
فان هەرپن لە تێوەری „کاریگەریی تیەریی نامۆبوونی شیلەر لەسەر مارکسی گەنج“دا دەنووسێت: کاتێک توێژەران لە تیەریی نامۆبوون لای مارکس دەدوێن، لەو لێدوانانەدا تیەرییەکەی ئەو

لەبارەی کاری نامەبوو کرێکییەکان، ئەم لەو شوێنەدا کە مارکس لە "مانوسکریپتە ئابووری-فەلسەفییەکانی ساڵی 1844"دا گەیانی پێداوە. مرۆڤ هەروەها هەندێک جار لە تیۆرییەکانی سەرەتای ئەو لەبارەی نامەبوونی ئایینی و سیاسی دەدوێت. وەلێ بە تەواوەتی فان هەرپەن هەرگیز ئاماژە بە ئەوە نەداوە کە ئەم دەتوانین دەستپێکە هەرەسەرەتاییەکانی مارکس سەبارەت بە بیرۆکەی نامەبوون لەو سەردەمەدا ببینینەوە کە جارێ ئەو گەیانی نەدابوو بە تیۆرییەکی کامڵی نامەبوون: لە دەمی خوێندنی فەرگەییدا. لەم سەردەمەدا مارکس لەژێر کاریگەریی شیلەردا بووە. بە بەدواداچوونی ئەم کاریگەرییە دەبێت ئاوڕ لە نووسینە هەرە سەرەتاییەکانی ئەو بدەینەوە، بەتایبەتی وتاری تەواوکردنی خوێندنەکەی لە وانەی ئەمانیدا بە ناونیشانی "تەواوکردنی گەنجێک لە هەبژاردنی پیشەیەکدا" کە لە تەمەنی حەڤدە ساڵاندا نووسیوەتی. ئەم نووسینە دیدێکی گونجاومان بە نەو جیهانی هزری مارکسی گەنج بە دەخسنەت. نووسینەکە بەم شێوەیە دەستپێدەکات:

"خودی سروشت بازنەی ئەو کارایەیی دیاری کردووە کە گەرەکە ئاژەڵ تێیدا ببزوێت، ئەویش بەئاشتەوایی لەنەو ئەم بازنەیەدا دەبزوێت بەبێ ئەوەی هەوڵ بدات لەو سنوورە دەربچێت، بەڵام تەنانەت بەبێ ئەوەی لەبارەی بازنەیەکی دی هەر بزانێت. خودایەتی هەروەها بە مرۆڤیش ئامانجێکی گشتیی داوە – چاککردنی مرۆڤایەتی و خودی خۆی-، وەلێ ئەو خۆی سەرپشک کردووە بەدووی دەستوێڕکاندا بگەڕێت تا بەدیانەوە بەو ئامانجە بگات؛ (خودایەتی) ئەو خێیی سەرپشک کرد ئەو پێگە جڤاکییە هەبەبژێرێت کە بە باشترین شێوە بەو دەگونجێت و لەوەی دەتوانێت خودی خۆی و جڤاک بە باشترین شێوە هەبەزنەنێت". (لا 93).

- هەروەها بڕوانە:

Harald Lemke: Michel Foucault in Konstellationen. (بڕشی)
Die schwierige Lebenskunst. Foucault, Schiller und : Marcuse. Maastricht 1995.

هارالد لەمکە دەنووسێت: شیلەر ئەزموونکردنەکانی نامەبوون و تاکەهەندبوونی هەمەجۆرێتیی مرۆڤ لە جڤاکی بەرژوازیدا وەک "ستاتیکی سروشتی" ئەزموون دەکات. ئەو ستاتیکی یوتۆپیانە بەرانبەر نامەبوونی مەدەرنی جڤاک، هینی سروشت و خودی خۆ دادەنێت کە تێیدا مرۆڤان پێوەندییەکانی ژیانیان ئازادانە دەسازێنن. لەم ڕوانگەیەوە وەرگەینی جڤاکی لای

شیلەر جەگرتنەوەی دەوڵەتی ناچارکییە بە دەوڵەتی ئازادی کە شیلەر ناوی دەنێت کولتووری ئێستێتیکی. بەمش شیلەر یوتۆپیایەکی ئێستێتیکەتی دەهێنێتە نەوانەوە کە بە هەگل، مارکس و بەگشتی بە دابی هەگلی-مارکسیستی تا لوکاچ و مارکوزە شوێنگەیەکی گرنگی ماوەتەوە(119 بەدوواوە).

(55) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 6. Brief. S. 20 f.

(56) Marx, Karl. Engels, Friedrich. Briefe Januar 1856 – Dezember 1859. Werke. Band 29. Berlin 1978. S. 592.

(57) Marx, Karl. Engels, Friedrich. Die Deutsche Ideologie. Werke. Band 3. Berlin 1978. S. 26.

(58) Ebenda (هەمان سەرچاوە), S. 35.

(59) Ebenda, S. 33.

(60) Marcuse, Herbert: Triebstruktur und Gesellschaft. Frankfurt am Main 1968. S. 184.

(61) Ebenda, S. 185.

(62) Ebenda, S. 185 F.

(63) Ebenda, S. 186.

(64) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 27. Brief. S. 85.

(65) Marcuse, Herbert: Triebstruktur und Gesellschaft. S. 188.

(66) Ebenda, S. 188 F.

(67) Ebenda, S. 189.

(68) Ebenda, S. 186.

(69) Ebenda, S. 186 f.

(70) Ebenda, S. 187.

(71) Erne, Thomas: Eros und Spiel. In: Kunst-Religion. Herausgeber: Thomas Erne.

(72) Ebenda (هەمان سەرچاوە).

(73) Marcuse, Herbert: Triebstruktur und Gesellschaft. S. 187 f.

(74) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 25. Brief. S. 106.

(75) Marcuse, Herbert: Triebstruktur und Gesellschaft. S. 188.

ئەم یوتۆپیایەی مارکوزە، هەروەها ئیدیالیزمی شیلەر، دەشت

پەیوەند بە ناوچەی کولتووریی ڕۆژهەڵاتەوە دانوستان بکرێن. بە نموونە لەوە بە تەزی دەمکراتیکی براپەتیی گەلان هەوڵی ئیدیالۆژیانە بە گەینی سەرجەم پەیوەندییەکانی ناوچەکە لەگەڵیە. جوانیی هزری شیلەر لەوەدایە کە گەرچی ئەو تێڕیی دەوڵەتێکی ئیستێتیکی دادەنێت، وەلێ هەر ئەو خەی دەبڕێت کە ئەوە تەنیا ئیدیە، یان ئەو کەنسپتە سەرناگرێت، چونکە مرۆڤ لە ناخەوە ئامادە نەبووە بە گەڵانێکی بەو چەشنە. هەروەها ئەزموون پشانی داین کە سەرهەڵدانی دەتەرمینیستیانەی کۆمونیزمەکەی مارکس بەدینەهات، بەکو لە هزری سیاسیانە ڕاڤەکراوی ئەوەو چەندین دەوڵەتی تەتالیتەر دامەزرێنران، بەیە کۆمونیزمەکەی ئەو لە کەتاییدا هەر وەک یوتۆپیا خەی نواند، جا چەند زەر ئەو هەوڵەستی لەدژی یوتۆپیستەکان وەرگرت. ئەوجا هەربەرت مارکوزە لە شستەکاندا پەیوەند بە شەشەی بگەڵی پەیوەندییە بەرجەستەکانەوە دەبڕێت، کە ئەو شەشە تەنیا لە جیهانی سێ شیاوە، وەلێ ئیمپریالیزم دەتوانێت بیخنکەنێت. هەر لەم ڕوانگەیەوە تەنیا بە گەینی پەیوەندییە سیاسی-جڤاکییەکانی ڕۆژئاوا (کە زەحمەتە ئەوە بە شەش ووە بەدات) دەروویەک بە گەان لە وەاتانی دیکە (بە نموونە ڕۆژهەڵات) دەکرێتەوە. ئەمە بگومان ئەو واتایە ناگەیەنێت کە لەو دەڤەرە ناوبراوەدا مرۆڤان دەستەوستان بن و چاوەوانی ڕەحمەتی ڕۆژئاوا بکەن. ئەمە لەم پەیوەندییەدا و دەرنەچوو لە بابەتەکە تەنیا بە یەک ئاماژە وەامی ئەم پرسە دەدەینەوە: گەانی شەشگەی لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی تەنیا خەیاڵی خاوە، یان "ڕەنگە" ئەوە تەنیا لەنێو دەوڵەت-نەتەوەدا بشێت کە بگومان زەمینەی زانستی و تەکنەلۆژی و سوپایی زەر بەهێزی پێویستە (کەواتە لێرەدا دەینەوە سەر زەمینەی کەتوار و لێرشەوە بە لای شیمانە یان ناشیمانەی شەشەکی بەو چەشنە)، ئەوجا، لە لایەکی دیکەوە، „گەر شیاو بێت"، دەبێت „بەتایبەتی و سەرەتا" لەنێو گەلانی سەروەردا ئیدە و پلان و کەشش بە گەانی دەمکراتیخواز و براپەتیی گەلان دەسپێبکەن، "ڕەنگە" پێکەوە یان بە ڕاکەشان و هاوکاریی گەلانی ژێردەستە.

سەرچاوەکان

سەرچاوەی سەرەکی

- Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen (Reclam). Stuttgart 1965
سەرچاوەی لاوەکی
- Erne, Thomas: Eros und Spiel. In: Kunst-Religion. Herausgeber: Thomas Erne. https://kunst-religion.de.
- Marcuse, Herbert: Triebstruktur und Gesellschaft. Frankfurt am Main 1968.
- Marx, Karl. Engels, Friedrich. Die Deutsche Ideologie. Werke. Band 3. Berlin 1978.
- Marx, Karl. Engels, Friedrich. Briefe Januar 1856 – Dezember 1859. Werke. Band 29.

وێنەی مرۆڤ لە "خودکی مانابەخشەوە" بۆ "کایەکی دیجیتاڵی"- بەشی دووەم-.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵا

(2)

مرۆڤی دابەشبوو

(نا-میکانیکی بوون)

لە کایەی فەلسەفەی هاوچەرخدا، پرسی تێگەیشتن چیتر بابەتکی پەراوێزی یان تەنها ئامرازکی سەرکیی ناسین نییە؛ تێگەیشتن، بەر لەوەی مێتۆدکی مەعریفی بێت، شێوازکی ئەنتۆلۆژیانەی (بوونناسانەی) مرۆڤە لە جیهاندا؛ لە وانگەی فینۆمینۆلۆژیای مارتن هایدیگەرەوە، مرۆڤ "بینەرکی نامە" نییە کە بڵایەنانە لە بوون بڕوانێت، بەڵکە بوونەورکە کە تێگەیشتن پێکهاتەی بنەڕەتیی بوونی پێکدەهێنێت؛ هەرگیز تێگەیشتن نابێتە خەسڵەتکی دەرەکی مرۆڤ، چونکە لە جەوهەری خۆیدا پێسەیکی بەردەوامی تێگەیشتن و ماناڕەژی و خۆشیکردنەوەیە لە گشتێتی ئەو واقیعەی تێیدا ئامادەیە.

کەواتە مرۆڤ پێش هەموو شتێ مانا دروست دەکات؛ بەمجۆرە، جیهان تەنها کاتێک دەبێتە جیهانێکی مرۆیی کە دەبێتە تەڵەک لە واتاکان و هەماکان؛ زمان، ئەدەب، هونەر، ئایین، سیاسەت، و تەنانەت وردەکارییەکانی ژیانی ڕۆژانەش، هەموویان هەوڵی بەردەوامن بۆ بەرهەمهێنان و دووبارە لێکدانەوەی مانا مرۆییەکان! هەرگیز مانا شتێکی جێگیر نییە، بەڵکە پەیوەستە لەگەڵ هەر ئەزموون و ئەزموونگرییەکدا، مرۆڤێکی جیاواز دێخاتەوە؛ بەمجۆرە مرۆڤ تەنها بە شتەکان ناژی، بەڵکە بەو واتایانەش دەژی کە بە شتەکانی دەبەخشێت؛ لێرەوە کاتێک مرۆڤ توانای بەرهەمهێنانی مانا لەدەست دەدات، توانای تێگەیشتن لە مرۆڤ، مرۆڤایەتی و جیهانی دەوروبەریش لەدەست دەدات.

مارتن هایدیگەر نووسەری فەیلەسوف و بیرمەندی ئەڵمانی لە کتێبی ناوداری خۆیدا (بوون و کات)- د. محەمەد کەمال لە ئینگلیزییەوە کردوویەتی بە کوردی و دەزگای چاپ و پەخشی سەردەمی چاپ و بڵاویکردۆتەوە، ئەو تەزە دێخاتە ڕوو کە تێگەیشتن، جوڵەی "دەرکەوتن" یان "ئاشکرابوون"ی بوون بەرجەستە دەکات! شتەکانی نەو جیهان بەهەی ڕەتین و بەکارهێنانی ڕۆژانەوە داپشراون و لەبەرچاو ونن، تێگەیشتن دەت بە ئەوەی ئەم پەردەیە لابدات و ڕێگا بدات شتەکان بە ڕاستی خۆیان دەربخەن... دەکرێ ئەو دەرکەوتنە تەرجەمەی "دیمەن" و "وێنە" بکەین؛ بەو مانایەی کە دیمەن نەک وەک ئاڕاستەکردنی واقیع، بەڵکە وەک مەیدانێک دەبینرێت کە تێیدا گرژییەکی بەردەوام لە نێوان تەڵەی ماناکان و کرانەوەی جیاوازییدا هەیە؛ بە مانایەکی دیکە، لەنێوان دیمەن- ئامادە بە ئاڕاستەکردن، کە بەشێک لە نادیارێتی دەپارێزێت، و وێنە- ئامادە بە جیاوازی کە دەرکەوتنی تایبەتی هەیە.

بە ڕوونکردنەوەی ئەم تێگەیشتنە، کاتێک تەماشای دیمەنی کەڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ دەکەین، لە بەردەم پاشماوەی ئاراستەکردنی مرۆڤوییەك وەستاوین؛ بەڵام لەردا تێگەیشتن، کەکردنەوەی زانیاریی ئاسەوارناسی یان مرۆڤووی نییە، بەڵکە تێگەیشتن ئاراستەیەکی بوونناسی وەردگرێ! ئەو دیمەنە چۆڵە، لای قاڵتەر بنیامین، وێنەیەکی دیالەکتیکییە؛ شوێنکە کە تێیدا «ئابردوو» و «ئێستا» لە چرکەساتی بڕیککەوتندا دەبنە یەک کات و خەرمانە! بێدەنگیی کەڵانەکە، جڕکە لە وەستانی مرۆڤوو (مرۆڤووی فەرمی)، کە ڕێگا بە بینەر دەدات لە مرۆڤوویەکی هێڵی ڕزگاری بێت و بچێتە ناو کاتی ئێستا! لەو ساتەوەختەدا، دەرکەوتنی وێنە، بە هەموو سەرسوڕمان و خەرمانەی خۆیەوە، تایبەتمەندی، جیاوازی و ڕاستیی کات و دەڵاتی مرۆڤ بە بینەر ئاشکرا دەکات؛ جیهانێکی فرەوان دەکاتەوە کە تێیدا

بینەر تەنیا تەماشاکار نییە، بەڵکە شاهیدی هەڵوەشاندنەوە و سڕڵێنوە داشتنەوەی مانا مۆزووییەکانی دیمەنە یان ئاراستەکردنە لەڕگای وێنەی جیاواز و تایبەتەوە، ئەگەرچی هەمیشە دیمەن بەشێک لە نادیارێتییەکەی خۆی دەپارێزێت، بەڵام وێنە مانای جیاوازی و تایبەتی خۆی وەک دواین هەڵی بەرگریی دەگەیەنێت.

کەواتە ئابردوو لەڕگای کەکردنەوەی داتای مۆزووییەوە نادەزرێتەوە، بەڵکە لە چرکەساتێکی چاوەڕوانکراودا وەک "وێنەیەک" دەدرەوشێتەوە کە تێیدا جیاوازی نێوان ئابردوو و ئێستا دەنوێنن؛ دیمەنی کەسانە بەدەنگەکە مۆزووی هەڵی هادگرێت و دەرگای پچڕانێکی کاتی دەکاتەوە کە تێیدا وێنە دەستاتی خۆی بەسەر کاتدا دەبینێتەوە؛ ئەگەرچی شوێنە چەڕکان باشترین شوێنن بۆ دەرکەوتنی ئاراستەکردنی ئاستی… بەو مانایە کەسانێ چەڕکە گرژی نێوان "نادیارێتی" و "ئاشکرابوون" دیاری دەکەن، کەسانێ چەڕکە جۆهەری تێگەیشتنی بوونناسییە کە ناکرێت لە هاوکێشەیکی جێگیردا کورت بکرێتەوە… پرسیارە جۆهەرییەکەی ئەمڕۆ ئەوەیە: چەمکی مرۆڤبوون دەکەوێتە کوێی ئەو کەسانەی چەڵەوە؟ لەم نەوەندەدا مرۆڤ چی لێ دێت کاتێک خودی دیمەنەکان، ئامڕازکان "مرۆیانە" بیر دەکەنەوە؟!

وەک دەزانین، ڤاێتەر بنیامین لە قسەکردن لەو بارەوە پێیوابوو کاتێک تەکنەلۆژیا وێنە و هونەر کەپی دەکاتەوە، ئیتر مرۆڤ لە پێوەندییە حسی و مۆزووییەکەی لەگەڵ دیمەن یان واقیع دادبڕێت و لەبەردەم شاشەکان و ئامڕازکاندا دەبێتە وەرگرێکی پاسیڤ (بەدەستهات) کە تەنها سەیری لەشاوی دیمەنەکان دەکات؛ بە مانایەکی دیکە مرۆڤی ئەمڕۆ لە دیمەنی واقیعەکاندا ناتوانێ تایبەتمەندی خۆی بنوێنێ، تەنها تەماشاکارێکی بەدەستهاتە… لەڕدا مەترسییە گەورەکە ئەوەیە کاتێک تەکنەلۆژیا وێنەی مرۆڤ لە جۆهەرێکی دادماڕێت، کاڵا و تەکنەلۆژیا خەیان دەبێنە خاوەن سیفەتی مرۆیی، مرۆڤبوون لە بوونەوەرێکەوە کە تێگەیشتن پێکهاتەی بنەڕەتیی بوونی پێکدەهێنێت، دەکەوێتە ژێر هەڕەشەی فاشیزمی تەکنەلۆژیا و مرۆڤی بەدەستهات چۆڕ لە لەناوچوونی خۆی لە کەسانە چەڕکان دەبینێت، تەنها لەبەر ئەوەی بە شێوازێکی تەکنەلۆژیی جوان نیشان دەدرێت… مرۆڤ وەک تێگەیشتن، وەک بکەری مەعریفی چی لێدێت؟

لەڕدا مرۆڤ لەژێر هەڕەشەی فاشیزمی تەکنەلۆژیاوە چیتر "بکەر" یان داهێنەری جیهان نییە، بەڵکە گەڕاوە بۆ جێگرەوەیەکی ئامڕی و ناوێندێکی پاسیڤ (ناچالاک) بۆ گواستنەوەی کەدە ژمارەیی و زانیارییەکان لەناو تەڕە گەورەکاندا؛ ئەو دەڕە گوزارشت لە مەرگی بکەری مەعریفی دەکات؛ مرۆڤ کە پێشتر لەڕگای "تەڕامان" و "ئەزموونی زیندووەوە" جیهانی بەرهەم دەهێنا، ئەمڕۆ چیتر خاوەنی

بیرکردنەوە و سڕینەوەی خۆی نییە؛ بەڵکە تەکنەلۆژیا چووتە ناو قووڵایی مێشک و دەروونییەوە، و گۆیەتی بە تەنیا بڕیارەکانی تێپەڕگایەک کە داتا و زانیارییەکانی پێدا تێپەڕ دەبێت… بەو مانایەش تەکنەلۆژیا تەنیا ئامرازێکی دڕندەکی نییە لە دەستماندا بێت، بەڵکە هاتووەتە ناو قووڵایی ژیانی تایبەتی کات، بیرکردنەوە، و سۆزەوە و ناوەوەی مرۆڤی لە جیاوازی و تێگەیشتن، لەو تایبەتمەندییە ڕۆحی و سڕبەخۆییەی کە هەیبوو بەتاڵ کردووەتەوە؛ ئەمە کاری مرۆڤ ئەوەیە کە داتا لە شوێنکەوە بۆ شوێنکی تر بگوازێتەوە، بەبێ ئەوەی بیربکاتەوە! لەرەوە ئەمە ڕۆژانە تەنها کلیك دەکەین، تەنها پێست، نامە، و زانیاری دەبینین و دەیانبڕینەوە (شڕ و هایک دەکەین)، بەبێ ئەوەی کاتمان هەبێت قووڵ ببینەوە یان شتێکی نوێ لە تێگەیشتن دابهێنین.
ئیتر کاتێک تەکنەلۆژیا دەتوانێت خێراتر و بڕفراوانتر بیر بکاتەوە، باشتر وێنە بکێشێت، و تەنانەت ڕوخسار و سۆزی مرۆڤیش کۆپی بکاتەوە، ئەمە دەچینە ناو قۆناغی "سیمۆلاکرا- کۆپییەک کە ئاسڵەکی نەماوە یان هەر نەبووە"ی تەواوەتییەوە؛ دەچینە ئەو شوێنەی کە کۆپییەکە (وێنە دەستکردەکە) پێش واقیع دەکەوێت و وێنەی واقیعی هەڵدەلووشێ؛ کاتێک سۆز و ڕوخسار (کە دوا پێگەی پیرۆزی خۆمانە و تەسەنایەتی مرۆڤ بوون) دەبنە داتای شیاوی کۆپیکردن، ئیتر نەک هەر "مرۆڤبوون" مانا بوونناسییەکەی لەدەست دەدات، بەڵکە خودی "واقیع"یش دەگۆڕێت بۆ "هایپەر-واقیع"؛ لەرەدا نە واقیع هەیە نە مرۆڤ؛ لەرەدا واقیع و مرۆڤبوون بەیەکەوە ناچنە ناو نەبوونەوە، بەڵکە لە ناو زەربوونی بەمانای کۆپییەکاندا، بەیەکەوە دەمرن! هەر بەو مانایەش لای (ژان بودریار)، مرۆڤبوون لەم سەردەمدا، یان بە مانایەکی دیکە مەرگی مرۆڤ لە "هایپەر-واقیعدا"، وەك جۆرێک لە "شکی مەعریفی" دەبینرێت؛ چونکە ئەو پێوایە مرۆڤ بووەتە زیندانیی ئەو وێنە ساختەیەی کە خۆی بە خۆی دروستی کردووە، و هیچ ڕاستییەکی لەپشتەوە نییە؛ لەو حاڵەتەدا مرۆڤ چیتر ناتوانێت بگەڕێتەوە بۆ "سروشتی تەسەنی خۆی"، بۆ وێنەی تایبەت و جیاوازی خۆی، چونکە تەکنەلۆژیا بە تەواوی پێناسەی سروشت و تەسەنایەتیشی گۆڕیوە!

بەمجۆرە مرۆڤی کۆنترۆکراو لە "تاک"ەوە بۆ "دابەشبوو" گۆڕاوە. چیتر مرۆڤ ناسنامەیەکی جێگیری نییە، بەڵکە بریتییە لە کۆمەڵێک کۆد، داتا، کارتی بانکی، و ژمارەی دیجیتاڵی لەناو سیستمدا… ئەو گۆڕانکارییانەی، (ژیل دەلەز) بە مەرگی نائومێدانەی وەسفی دەکات، یان بە گواستنەوە بە سەردەمی "پێست-هیومانیزم" (پاش-مرۆڤگەرایی)

ناوی دەبات؛ بەمجۆرە تەکنەلۆژیا مرۆڤ ناچار دەکات کە سنوورە ئەندامی و بایەلۆژیەکانی خۆی تێپەڕێنێت! چیتر مرۆڤبوون لە جیاکردنەوەی خۆمان لە ئامێردا کورت نابێتەوە، بەڵکە لەوەدا چڕ دەبێتەوە کە چۆن دەتوانین وەک "ئامێری ئارەزوومەند" لەگەڵ تەکنەلۆژیادا تەکەڵە بین، بەبێ ئەوەی ببینە کۆیلەی دەسەڵاتی سیستمی سەرمایەداری؟! هەبێتە ئەمە جۆرێ جیاوازی مرۆڤبوون لەو خاڵەدا چبێتەوە...

بەڵام ژیل دەلەز دەیەوێ بڵێ چیتر مرۆڤبوون چەمکێکی جگیر و جۆهەری نییە، بەڵکە «پرۆسەیەکی بەردەوامی بوون و گۆڕانە»؛ چونکە لەناو فیکری تەکنەلۆژیدا، پەیوەر کۆنکانی وەک تێگەیشتن، خەرمانە، "عەقڵی لۆژیکی" یان "توانای داهێنانی حیسابی" چیتر ناسنامەی مرۆڤ دیاری ناکەن (چونکە ئامێریش ئەوانەی لە ئاستێکی باڵاتردا هەیە)؛ لێرەدا، ئەوەی لە جۆهەردا مرۆڤبوون لای دەلەز دیاری دەکات، ئەوەیە کە مرۆڤبوون دەچێتە ناو کایەی «نا-میکانیکی بوون»ەوە؛ واتە کایەی «هەستپێکراوەکان»: هەڵکردن، حەپەسان، سەرسامبوون، و ئازار چەشتن... لێرەدا دەلەز جیاوازی لە نێوان "سۆز" (کە دەکرێت وەک داتا کۆد بکرێتەوە) و "هەستپێکراوەکان" کە نا-میکانیکی بوونی هەڵگرتووە، دەکات؛ پێیوایە هەستپێکراوەکان بریتین لە توانای جێستە بە کار تێکردن و کار لێکردن (تێبوون بە باران، ژان و ئازاری کتوپڕ، حەپەسان لەبەردەم نەزانراودا)... نا-میکانیکی بوونن و جیاوازە لەوەی کە دەکرێت سۆز وەک داتا کۆد بکرێتەوە!! واتە ئۆگەرچی ئامێر مەشکی هەیە (پرۆسەسەر)، بەڵام جێستەی نییە! هەبێتە ڕاستیی مەعریفیی تێکستێکە لەوەدایە کە دەڵێت: ڕاستی لە ناو مەشکی حیسابکاردا نییە، بەڵکە لە ناو پێستی تێبوو و جێستەی ئازارچێشتوودایە!

نا-میکانیکی بوون تەنها لادانی لۆژیکی و دەروونی نین، تەنها کەمکۆی نین، بەڵکە هێزی بەرگریی بوونناسیی مرۆڤن لە بەرامبەر گشتگیریی ئامێردا؛ ڕاستە ئامێر دەتوانێت بە وردترین کۆد وێنەی باران بکێشێت، بەڵام توانای ئەزموونکردنی "تێبوونی بارانکە"ی نییە، چونکە ئامێر خاوەنی جێستەیەکی زیندوو نییە تاوەکو بەر لەشاوی بوون بکەوێت! مرۆڤبوون گیانی مرۆڤ بەدوای مانادا، بەڵام لە سەردەمی تەکنەلۆژیادا، ئەم گیانە گیراوە بە «دوا خاڵی بەرگریی مەدەرن»؛ جارێک لە خۆباتی ڕۆحی بە پاراستنی "هەستپێکراوەکان" ئەو بڕۆ بچووك، تەمومژاوی و سەبارەی ناوەوەی مرۆڤ کە هێشتا ئۆلگۆریتمەکان نەیانخستۆتە ناو کۆدی سیفر و یەک.

بەمجۆرە مرۆڤ "جۆهەرێک"ی نیگەتیڤ نییە کە کانت یان دیکارت پێناسەیان کردبێت (بە نموونە: مرۆڤ ئاژەڵێکی عاقڵ)؛ بەڵکە

مرۆڤبوون هەمیشە لە ناو پرسی گیان و پێکهاتندایە! بۆ مانایش کاتێک تەکنەلۆژیا دەست بەسەر عەقڵدا دەگرێت، مرۆڤ ناچار دەبێت "ببێتە شتێکی تر، ئەو گیانە بڕۆ کایی "نا-میکانیکی بوون"، ڕزگارکردنی مرۆڤ لەو پێناسە دەگمایانەی کە ئامڕ بە ئاسانی دەتوانێت کەپیان بکاتەوە، دەکات…
تەکنەلۆژیا لەسەر بنەمای پێشبینیکردن و نەزم کار دەکات؛ بەڵام هەڵەی مرۆڤ، ئازار، حەپەسانی، و… گیانە بەهودەکەی مرۆڤ بەدوای مانادا، تەواوی سیستەمە ئەلگۆریتمییەکە تێکدەدات! نەك لەبەر ئەوەی مانا حەقیقەتێکی دەزراوەیە، بەڵکە لەبەر ئەوەی مانا چیتر حەقیقەتێکی دەزراوە نییە، بەڵکە مانا هەڵەی هەڵاتن و دەربازبوونە… مانا دوا سەنگەرە کە مرۆڤ بتوانێ لە داتایەکی ڕوون و شیاوی خوێندنەوە خۆی دەرباز بکات.

هەولێر 7/7/2026
عەبدولموتەلیب عەبدوڵا

لە یادی شەرکۆ بێکەسدا… پەسنی داهێنان.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

ئەزموونی شیعریی شەرکۆ بێکەس لە ڕووی تەمەنی شیعری و لە ڕووی بەرهەمی شیعریەوە وەکو چەندێتی ئەزموونێکی دوورماندە. بەڵام ئەوەی گرنگە چەندێتی بەرهەمی شیعریی ئەم شاعیرەیە. ڕاستە ئەم لە نەوەندی شیعری کوردیدا لە دوای گۆران نەك هەر ناوێکی دیارە بەڵکو وەکو ناوی یەکەم یان دیارترین ناو سەیر دەکرێت، بەڵام ڕەنگە ئەم بچوونە لە ڕوانینی بەشێکی دیار لە ناوەندی ڕەشنبیری کوردیدا ڕێت بکرێتەوە، هەرچەندە دەشێت ئەو ڕەتکردنەوەیش لەسەر بنەمای شیعرناسی و لێکدانەوەو هەڵسەنگاندنیش نەبێت. لە مەژووی شیعری نووسراو بە زاری کرمانجی خواروو ئەگەر نالی وەکو لوتکەی شیعری کلاسیک و گۆران وەکو لوتکەی شیعری نوێ دابنرێت، ئەوا دەشێت بگوترێت شەرکۆ لوتکەی شیعری کوردی دوای گۆرانە، بەڵام دیسان ئەم

بەچوونەش لە نەوەندی ئەدەب و رەشنبیری کوردیدا کەمتر نیە. دیارە ئەم وا دانانەش بەو مانایە نیە کە ئەمە شاعیری دیاری ترمان نیە، نەخێر لەپاڵ ئەم لوتکانەدا لە هەر قۆناغێو کەمتر یان زۆر دینگی دیاری تر هەن کە هەریەکەیان شوێن و پێگەی دیارو لەبەرچاویان لە سەر نەخشەو لە ئەزموونی شیعری کوردیدا هەیە، بەڵام نکۆی ئەو ناکرێت کە هەریەکە لەم سێ ناوە دیارە لە قۆناغی مێژوویی خۆیاندا تا ئاستێکی دیار لەبەرچاوتر و باڵاترو بەرهەمدارترو داهێنەرتر دەرکەوتوون، ئەویش بەهۆی ئەوەی پێشکەشیان کردووە کە کردوونی بە خاوەنی جۆرێک لە هێزموون بەسەر قۆناغەکەی خۆیاندا.

کاتێ باسی ئەزموونی شیعری شەرکەی دەکەین پێویستە لە دوو ڕووەوە سەرنج بدەین، یەکەمیان شێوازی شیعری و دووەمیان گوتاری شیعری. هەبەت کاتێ باسی ئەزموونی شیعری ئەم شاعیرە دەکەین گومانمان لە تواناو سەرکەوتوویی ئەو نیە لە بەرهەمهێنانی شیعریدا. مەبەست لە شێواز ئەو ڕێگا جیاوازو تایبەتیە کە شاعیر بیرو هەستی خۆیی پێ دەردەبڕێت لە ڕێگای زمان و بونیادو فۆرم و کەی تەکنیکەکانی بەرهەمهێنانی دەق یان شیعریەتەوە لە کەی لایەنەکانی ڕەوانبێژی کە لێرەدا مەبەست ئەو لایەنانەیە کە بە ئەزموونی شیعری نوێ دەگوترێن. بەگومان لە ڕێگای شێوازەوە شاعیر دەتوانێت تایبەتمەندی خۆی بونیاد بنێت و دەنگێکی دەگمەن بئافرێنێت بەجۆرێک بە ئاسانی شوناسی تایبەتی بەخۆی وەربگرێت و لە شێوازی شیعری شاعیرانی تری جیابکاتەوە. ئەگەر لە ئاستی زماندا سەیری ئەزموونی شەرکە بکەین دەبینین فۆرمەنگێکی دەوڵەمەندی هەیەو لە هەبژاردنی وشەو دەربڕیندا کارایەو بەکارهێنانی وشەو دەربڕینەکانی بەشداری دەکەن لە بەرهەمهێنانی ماناو دەلالات و گواستنەوەی بیرو هەستدا. هەروەها لە ڕێگای زمان و وێنەو تەکنیکەکانی بەرهەمهێنانی دەقەوە کاراو لێهاتووە لە بەرهەمهێنانی بنەمای جواناسی و بەرهەمهێنانی چێژی جوانی و چێژی دەقدا. لە ئاستی بەکارهێنانی وێنەدا، ئەزموونی شیعری شەرکە ئەزموونێکی دەوڵەمەندەو ئەو بەگشتی ئەگەر ئەوەشی ڕانەگەیاندبێت ئەوا وێنە کە مەبەستمان وێنەی شیعریە بە بنەمای سەرەکی شیعر دەزانێت و لە بونیادی دەقەکانیدا وێنە ڕەگەزی دیارو سەرەکیە. لەم ڕووەشەوە بەرهەمهێنانی وێنە لای ئەم شاعیرە وەکو سەرچاوەی کانیەکی لێبڕان نەهاتوو وایە، تا ئەو ئەندازەی کە هەندجار بە دەربڕین یان بەرجەستەکردنی تاکە بیرەکەیەک چەندین وێنەی جۆراو جۆر بەکاردەهێنێت، کە هەندجار وەکو دووبارەبوونەوەی لە دێت. لە ڕاستیدا ئەم شاعیرە هاوشێوەی گەران زمانەکی وەسفی دەوڵەمەند بەکاردەهێنێت بە دروستکردنی وێنەی ئاسایی و وێنەی

زیهنی و بە وروژاندنی ئەزموونی هەستیی کە ئەمیان راستەوخۆ بە مەبەستی دروستکردنی کاریگەریی لەسەر خوێنەر- وەرگر.
بەگومان ئاشکرایە کە بونیادی شیعری ئەم شاعیرە لە چوارچێوەی ئەزموونی شیعری کوردی و تەنانەت شیعری جیهانی ئەو قۆناغەی شیعردایە کە پێی دەگوتریت شیعری نوێ، واتە بەجێهێشتنی بونیادی نەریتی شیعر کە مەبەستمان شیعری عەمودی و کێش و سەرودارە. هەر لەبەر ئەوە کاتێ باسی شێوازی شیعری ئەم شاعیرەو شیعری نوێ بەگشتی دەکەین، ناشێت باسی کێش و سەرواو تەنانەت ئیقاع و دووبارە بوونەوەی دەنگی بزوێن و نەبزوێن لە سەرەتای وشەدا بکەین واتە – Alliteration and Assonance کە بە دروستکردنی مۆسیقایان بە مەبەستی جێختکردن لەسەر تیمێ یان مانا یەم مەدلولێک بەکاردەهێنرێن. لە شیعری نوێدا لابری ئەوە ئاماژە بە مۆسیقای ناوەدەکرێت کە ئەوەش لە ئەنجامی سازان، هاوتەریبی، بەرامبەر بوون یان دژایەتی و ناکۆکی و شێوەی بونیادنانی دەربەین یان رستەو تەنانەت تەمومژی پێکهاتەکانی زمان بەرهەمدێت.
سەرباری تەکنیک و لایەنە هونەرییەکانی ڕەوانبێژی، لە بونیادنانی دەقی شیعریدا لە کۆنەوە بە نوێ بەکارهێنانی وێنە و هەما لە پایە سەرەکیەکانن، ئەویش بە مەبەستی پتەوکردنی بنەماکانی شیعریەت و بەرهەمهێنانی مانای جێراوجێرو ناجێگیرو نەچەسپاو و مەدلولی هەمەچەشن کە ئەمانە بە چەمکی نەریتی دەچنە چوارچێوەی ناوەرۆکەوە، بەڵام دووانەی شێوەو ناوەرۆک پێیوەندییەکی ئەرگانی لە نێوانیاندا هەیەو بە بوونی هەر کامیان ناشیت دەق پێکبێت. لە ئەزموونی شیعریی شیرکەدا چەندین هەمای جێراو جێر بەکارهێنراوە لە جێری گوێ، باران، بەهار، کانی، بیابان، خەر وەکو هەمای لە دایکبوون و ژیانەوەو ڕابوونەوە. هەروەها چەندن هەمای وەکو باز، هەڵۆ، شێر، ئەسپ.. وەک هەمای هەزو خەڵاگری و نەبەزین بەکارهێنراون. دووکەڵ، تەمومژ، تاریکی، پایز، گەڵاڕێزان وەکو هەمای شکست، هەڕەس، مردن، لەناوچوون ڕووبەری فراوانیان لە دەقەکانی ئەم شاعیرەدا داگیرکردووە. ئەمە سەرباری دەوڵەمەندی دەقەکانی بە ڕەگەزەکانی ڕەوانبێژی و لە سەرووی هەموشیانەوە میتافەر-خواستن-و لەکچوون و بەکەسکردن و دووانەی بەرامبەرو دووانەی دژو هاوتەریب کە ئەمانە ڕووبەرێکی فراوانیان لە شیعری شیرکەدا داگیر کردووە. بەکارهێنانی ئەفسانە و هەما مێژوویی و فۆلکلۆرییەکان و بەکارهێنانی ڕەگەزەکانی سروشت و ئەو توخمانەی کە بنەمای نەتەوەیی و نیشتیمانی و مرۆڤایەتییان هەیە خاسیەتێکی دیارو بادەستە لە ئەزموونی شیعری شیرکەدا، کە هەموو ئەمانەش بە مەبەستی بەرهەمهێنانی مانا و دەلالات و بونیادنانی ئاستی ئیستاتیکی و چێژی دەق بەکارهێنراون. لەسەرووی

هەموو ئامانجێو یەکێک لە ڕەگەزو پایە سەرەکیەکانی شیعری شۆڕشگێڕی میللەتەکەیەتی. ئەو لە زۆرێک لە دەقەکانیدا گەڕاوەتەوە بۆ بەکارهێنانی هەماو نموونە میژوویی و ئایینیەکانی رابردوو، لەوانەش هەماو وێنەو بەسەرهاتە پیرۆستەکان بۆ میدیا و کاردێخی و ئەو پێکهاتانەی ترەوە کە سەرچاوە میژوویەکان کوردیان بۆ دەگێڕنەوە، هەروەها لە چەندین دەقدا گەڕاوەتەوە بۆ تەوزیفکردنی هیماو ئاماژەو توخم و مەتیفەکانی ئایینی زەردەشتی و لە لایەک وەکو بنەماو ڕەگەزی ئامادەبوون لە رابردووداماماڵی لەگەڵ کردوون و هەوڵی بەستنەوەی نائامادەبوونی ئێستای ئەمڕی بە تێکشکاندن ڕوخاندنی ئەو رابردووەوە داوەو شکست و نسکۆ و ناکاراییەکانی میژووی نوێمان بۆ دەرئەنجامی ئەو شکستانەی رابردوو دەزانێت. هەروەها لە لایەکی ترەوە بەردەوام لە زۆرێک لە دەقەکانیدا دووانەی ئەوان/ ئێمە-ی بونیادناوە، کە هەمیشە ئەوان هەر لە دەر زەمانەوەو لە سەروەختی ئاشووری و یۆنانی کۆن و هەخامەنشی و نەوەکانیانەوە هەتا عەرەبە کۆچەرییەکانی بیابان و کۆلتووری لم و زیندەبەچاڵکردن و لەوەشەوە نەوەکانی هەریەکە لەوانە کە تاکو ئیستاش لە پگەی ئەویتری داگیرکەرو بکوژو وێرانکەری میللەت و جوگرافیای ئێمەدان، لە پگەی ئەوی نەیارو دژو دوژمن و داگیرکەردان. ناوەرۆکی یان بیرۆکەی سەرەکی شیعری شۆڕشگێڕ کە دەشێت بە گوتاری شیعری ئەو ناوببرێت لەم ڕووبەڕووداکاردەکاتەو لە دواندنی کەی ئەو ڕەگەزانەو سەرجەم رابردووی پیرۆست بە میللەتەکەی، ئامادەنەبوونی ئێستا دەگەڵتەوە بە دوو هەکار کە یەکەمیان ناوخەییەو پیوەندی بە لاوازی و ناکارایی و ناهوشیاری و تەنەگەیشتنی کەسێتی کوردی و تێکشکاندنی و هەست بە بچووکی کردنیەو هەیە لەبەرامبەر ئەوانی تردا. هەکاری دووەمیشیان دەرەکیەو دەرئەنجامی بادەستبوونی ڕەحی نامرۆڤانەو دەندانەی ئەو ئەوانی ترانەیە کە بە درێژایی مێژووی زانراوی کورد، واتە لەوساوە بە ئیستا لە هەوڵی داگیرکردن و سەرکوتکردن و لەناوبردن و پاکتاوکردنی کورددا بووە. ڕاستە ئەمە بەشێکی دەرئەنجامی لاوازی کەسێتی ئەم و نەتوانینی ڕاوەستانێتی لەسەر پێی خۆی، بەڵام بەشێکی تری دەرئەنجامی نامرۆیی ئەوانی ترو کۆلتووری دەندانەیە کە هەمیشە هەوڵیانداوە ڕێگا نەدەن بەم کە بکەوێتە سەرپێی خۆی و هەوڵی خۆدروستکردنەوەو خۆبونیادنان بدات.

سەرباری ماماڵکردنی شیعری شۆڕشگێڕی لەگەڵ مێژووی شکست و تراژیدیای بەردەوامی کورددا، سەرباری نەترسان لەوەی کە ناکارایی و نەزانی و ناهوشیاری میللەتەکەی وەکو ئەوی هەیە بە شێوەیەکی ریالیستانە بخاتە ڕوو، بەردەوام ڕەگەزی بەرگری و خۆڕاگری و خۆبەدەستەوەنەدان و ئاماژەو مەتیفەکانی بەرخوردان و ڕابوونەوە لە ئاستی بینراو و

نەبینراوی دەقەکانیدا ئامادەبوونیان هەیە. واتە ئەم سەرباری خستنەرووی کارەساتەکانی نائامادەبوون و شکست و نوچدان و پەراوێزبوون، لە ئاستی قووڵدا زەمینەی بۆ بەرهەمهێنانی مانای بەرگری و خۆگری و رابوونەوە ئامادە کردووە. واتە لە کاتێکدا کە رووبەڕووی شکستی بونیاناوە، لەبەرامبەردا ڕەگەزەکانی گوتاری مانەوە بەتەواوی لە ئەزموونی شیعری ئەم شاعیرەدا ئامادەبوونیان هەیە و کاردەکەن بۆ گواستنەوە بۆ بونیادنانی گوتاری رابوونەوە و لە ڕووداوەستان لەبەرامبەر دۆخی شکستدا و لەوشوێو لە ئاستی قووڵتردا بونیادنانی بنەماو پایەکانی گوتاری ڕێنیسان کە ئەمیان گوتارێکی گشتگرو هەمەلایەنەو پڕژەی رزگاربوون و خۆلەماندن و بەدەستهێنانی شوناسی نوێوەیی و سەروەری نوێوەیی لە گەوهەریدا هەڵگرتووە. کەواتە لێرەدا دەردەکەوێت کە لە بەرهەمی دووەمەندی شێرکەدا، شیعر هەم ئێرکی ئیستێتیکی و چێژی ئیستێتیکی هەیە، هەم ئێرکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژوویی هەیە. ئەم دوو ئێرکەش تەنیا لە شێوەی گوتاری ئاسایدا نەخراونەتەڕوو، بەڵکو لە ڕێگای دەقی هونەری داهێنەرانەی باڵاوە ئاوە ئەنجامدراوە.
لێرەوە دەردەکەوێت کە هەژموونی باڵادەست و بەهێزی شێرکە لە شیعری نوێی کوردی و لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا لە ئاستی بەندو باڵای داهێنانی ئاوەوە سەرچاوە دەگرێت و هەر ئەو ئاستەبەرزەی داهێنان و ئەو خوێندنەوە ڕاستگۆیانەیە بە واقیعی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و کەلتوری و بوون و کەسێتی کوردی و بەو ئامرازو تەکنیکە باڵایانەی شیعرەو بەو زمانە دوورماندەو ئەفسوناویەیەوە، ئاوی گەیاندۆتە ئاستێک کە ئامادەبوونی ئەو لە مێژووی میلەتەکەیدا و لەسەر نەخشەی جوگرافیای شیعر ئامادەبوونێکی بەردەوام و هەمیشەیی بێت و بە مۆدایەکی دوورو تا ئایندەیەکی نادیار بە زیندووی و بە شکۆوە بمێنێتەوەو بژی.

شکاندی مامۆستا و کارەساتە پێشبینیکراوەکانی پەروەردە..

نووسینی: کارزان عەزیز عەبدولرەحمان

پێشکی: شکاندنی مامۆستا، هەڕەشەیەکی ئیشیی لەسەر ئایندەی پەروەردە

لە مێژووی شارستانیەتی مرۆڤایەتیدا، هیچ پیشەیەک وەکو پەیامی مامۆستایی پیرۆز, بلند و کاریگەر نەبووە. مامۆستا تەنها ئەو کەسە نیە کە لە پشت سەدیەک لە تەختەی ڕەش و سپی و لە ناو ژوورێکی داخراوی پڕلدا چەند زانیاریەکی بیرکاری یان زمانەوانی بە قوتابی دەسپێرێت، بەکو ئەو «ئەندازیاری ڕۆح»، «بونیاتنەری کۆمەڵایەتی»، و «چرای ڕووناککەرەوەی ڕێگەی نەوەکان»ە. لە کۆمەڵگە ڕەسەن و هۆشیارەکاندا، مامۆستا هەمیشە وەک ڕێنیشاندەر، باوکی ڕۆحی، و گەورەی کۆمەڵگە سەیر کراوە. ئەگەر سەیری مێژووی خۆمان بکەین، دەبینین کۆمەڵگەی کوردی هەمیشە ڕێزێکی بێوێنەی بە مامۆستا هەبووە، چونکە زانیەتی هەر شارستانیەتێک لەسەر شانی مامۆستا ڕاوەستاوە.

بەڵام، کاتێک واقیعی ئێستای پەروەردە و بارودۆخی دەروونی و کۆمەڵایەتیی مامۆستایان لە وەتەکەماندا دەخەینە ژێر وردبینیەوە، ڕووبەڕووی دیمەنێکی تراژیدی و نیگەرانکەر دەبینەوە. دیاردەی «شکاندی مامۆستا» ئیتر تەنها کێشەیەکی سادەی کارگێڕی یان ناکۆکیەکی کاتی نێوان دوو کەس نیە، بەکو بووەتە بریندکی قوول لە جەستەی سیستەمی پەروەردەدا کە هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆ لە داهاتووی نەوەکانمان دەکات. کاتێک شکۆی مامۆستا دەشکێت، لە ڕاستیدا بناغەی فیکری و ئەخلاقیی تەواوی کۆمەڵگە بەرەو داڕمان دەچێت.

یەکەم: هۆکارە ئیشیەکانی شکاندی مامۆستا لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا

شکاندی مامۆستا بەشایەکی کاتی نیە، بەکو دەرئەنجامی چەندین قەیرانی کۆکبووی ئابووری، یاسایی و فەرهەنگیە. بە ئەوەی لەم دیاردەیە تێبگەین، دەبێت هۆکارە بنەڕەتیەکانی بە دەستەوە هەڵسەنگێنین:

• قەیرانی قورسی بژێوی و ئابووری: یەکێک لە ستەمە گەورەکانی کە لە مامۆستا دەکرێت، پشتگوێخستنی بارێ ئابووری و مافە دارایەکانیەتی. کاتێک مامۆستا ناچار دەبێت سەرنجی خۆی لەسەر دابینکردنی پاروی نان و پێداویستیە سەرەتایەکانی خێزانەکەی بێت، و لەبری ئەوەی خەریکی توێژینەوە و خۆئامادەکردن بێت بۆ پۆل،

سەرقاڵی کاری لاوەکی یان نیگەرانیی موچڕ بێت، لە بنەڕەتدا ئەم شکاندنی شکڵی ئەو کەسایەتە دەبێت ئارامترین مەشکی هەبێت.

• لاوازیی پارێزبەندیی یاسایی: لە زەرینەی کەمەڵگە پشکووتووەکاندا، مامۆستا لە ناو پەل و دەروێدا خاوەنی پارێزبەندییەکی تۆندی یاسایین. کەچی لێرەدا، زەر جار مامۆستا لە کاتی بەجێگەیاندنی ئەرکەکێدا ڕووبەڕووی بەدزی و دەستدرێژی دەبێتەوە، بەبێ ئەوەی یاسایەکی کارا هەبێت کە بە تۆندی سزای ئەو کەسە بدات کە شکڵی پێروەردە دەشکێنێت.

• داشکانی بەهای کەلتووری و لادانی ئاراستەی کەمەڵایەتی: لە هەندێک قۆناغدا، بەهای لاوازبوونی هۆشیاریی گشتییەوە، بەهای زانست و مامۆستا دابەزیوە. کاتێک دایک و باوک بە ئەوەی لێکۆڵینەوە لە ڕاستییەکان بکەن، لەسەر هەڵوێستی بچووک یان ڕەنمایییەکی پێروەردەیی دەجەنگن لەگەڵ مامۆستادا، یان لەبەردەم منداڵەکانیان خۆیان سووکایەتی بە مامۆستا دەگەیەنن، لە ڕاستیدا ئەوان نێک هەر مامۆستا، بەڵکو مانا پیرۆزەکانی فێرکردنیش دەشکێنن.

دووەم: کاریگەرییە کارەساتبارەکانی شکاندی مامۆستا لەسەر ڕەوتی پێروەردە

کاریگەرییەکانی شکاندنی مامۆستا تەنها لە سنووری کەسایەتیی ئەو مامۆستایەدا ناوەستێت، بەڵکو وەک تەوژمێکی وێرانکەر بەناو دەمارەکانی سیستەمی پێروەردەدا تێپەڕ دەبێت و ئەم دەرئەنجامە مەترسیدارانەی لێ دەکەوێتەوە:

1. لەدەستچوونی متمانە بە پرسەی فێرکردن: قوتابی لە ماوەی ژیانی منداڵی و مەردمنداڵیدا چاوی لەسەر مامۆستاکەیەتی و وەک نموونەیەکی باڵا سەیری دەکات. کاتێک قوتابی دەبینێت مامۆستاکەی لە لای کەمەڵگە، بەڕەوبەرایەتی یان خۆزانکەیدا بەڕێزیی پێ دەکرێت و پێگەی ناشکێنرێت، ئیتر متمانەی بەو پرسایە نامێنێت. قوتابی بە چاوی سووک سەیری زانست و کتێب دەکات، چونکە دەبینێت ئەو کەسەی نوێنەرایەتی زانست دەکات، هیچ پێگە و ڕێزێکی نییە.
2. ساردبوونەوەی پەیامی پێروەردەیی و گیانی بە ئەرکێکی بەرەح: مامۆستایەک کە دەروونی بشکێنرێت، وزەی بوونەرێت و بەردەوام لە خەمی بژێوی و ناڕەحەتیدا بێت، توانای دروستکردنی گەشانکی زانستی لە دەروونی قوتابیدا نابێت. پرسەی خوێندن دەبێتە کارێکی میکانیکیی سارد؛ مامۆستا

تەنها بە تەواوکردنی کات و گەیاندنی چەند وشەیەکی هووت دەچێتە پاڵەوە، بەبێ ئەوەی گیانی داهێنان، بیرکردنەوەی رەخنەگرانە و بەهای جوانکاری لە نەفسی قوتابیدا بچێنێت.

3. داماننی ئەخلاقی و بەهاوبوونەوەی تووندوتیژی لە ناوەندەکانی خوێندن: شکاندی مامۆستا دەرگاکە بە هووی دەیان دیاردەی نەخوازراودا دەکاتەوە. کاتێک سنووورەکانی ڕێزگرتن تێک دەشکێن، هەوشتنی قوتابخانەکان بەرەو تەکچوون دەچێت. تووندوتیژی، بگوپێدان بە هاساکان، سەرپێچی و بێڕێزی بەرانبەر بە هاوەڵکان و دەستەی کارگێڕی زیاد دەکات. کەمگەیەک کە نەتوانێت هیچ لە مامۆستای خۆی بگرێت، چۆن دەتوانێت چاوەڕوانی نەوەیەکی خاوەن ئەخلاق و بەرپرسیار بێت؟

4. بێهیوابوونی نەوەی نوێ و کەچی مەشکەکان: کاتێک لاوانی بەتوانا، دەرچووان و ئەوانەی خاوەن توانا و بەهرەن دەبینن مامۆستایان و نوخبەی فیکری وەک لە چ بارودۆخێکی نائومێدکەردان و چۆن شکڤیان دەشکێنرێت، بیاری بێهیوایی دەدەن. بەشکیان پشت لەو پیشە پیرۆزە دەکەن و هەندێکی تریش هیگای بگەڕانەوەی کەچ دەگرنە بەر. ئامانج بەشایەکی کوشندە لە کادری زانستی و پەروەردەیی وەاتدا دروست دەکات کە قەرەبووکردنەوەی ساڵانێکی زۆری دەوێت.

سێیەم: هیگەچارە کردارییەکان بە گەیاندنەوەی شکۆ بە پەیامی مامۆستایەتی

بە ئەوەی بتوانین لەم دۆخە مەترسیدارە دەرباز بن و کەمگە لە داماننی پەروەردەیی بپارێزین، پێویستە هەنگاوی بوێر، خێرا و هەماهەنگ بنرێت کە لە چەند خاڵێکدا خۆیان دەبینەوە:

• دابینکردنی سەربەخۆیی ئابووری و مووچەی شایستە: دەبێت حکوومەت و دەسەڵاتی پەیوەندیدار مامۆستا لە سەرووی هەموو خەرجییەکی گرنگکانەوە دابنێن. دابینکردنی مووچەی شایستە و چەندین ئیمتیازاتی تایبەت بە نیشتەجێبوون و دابینکردنی بژێوی، تاکە زامنە بە ئەوەی مامۆستا بگەڕێتەوە سەر ئەرکە هەستنەکەی و خەمی نانی نەبێت.

• دەرکردنی یاسای توند و کاریگەر بە پاراستنی مامۆستا: پێویستە یاسایەکی تایبەت و بگەرد هەبێت کە سزای توند بە هەر کەسێک دیاری بکات کە لە ناو پەل یان دەرەوەیدا بەڕێزی بە مامۆستا دەکات. دەبێت مامۆستا هەست بەوە بکات کە دەوڵەت و قانون پشت و پەناین لە کاتی بەجگیاندنی ئەرکە پیرۆزەکەیدا.

• بەرزکردنەوەی هۆشیاریی خەڵک و چاککردنەوەی پەیوەندیی خەڵک و قوتابخانە: دەبێت دامودەزگاکانی راگەیاندن و پەروەردە کار لەسەر هۆشیارکردنەوەی دایک و باوکان بکەن. پەیوستە خەڵکانێکیش هەبن کە شکاندنی مامۆستا لە پێش چاوی منداڵ، وەرانی بنەمای دڕوونیی خودی منداڵەکەیە پێش ئەوەی زیان بە مامۆستا بگەیەنێت.
• گرنگیدان بە گۆشەپێدانی پیشەیی و دڵسۆزانەی ئەدەبی: پەیوستە مەراسیمی ساڵانە و دڵسۆزانەی شایستە بە مامۆستایانی دەسەڵات بکرێت، و دەرفەتی بەشداریکردن لە خول و کۆنفرانسی نەوەدوو تییان بە بەخسەت تاوەکو هەست بە گرنگیی خۆیان بکەن لە کۆمەڵگەدا.

کۆتایی: پاراستنی مامۆستا، پاراستنی داهاتووی نیشتمانە
مامۆستا وەک ئەو چرایەیە کە لە تاریکییەکاندا دەسووتێت بە ئەوەی زیان بە دەوروبەرەکەی فەراهەم بکات. بەڵام ئەگەر ئەم چرایە بە باهەزی پشتگوێخستن، بریندارکردن و شکاندن بشکێنرێت، تاریکییەکی هەمیشەیی هەموو کۆمەڵگە داگیر دەکات. پەروەردەی ڕاستەقینە، نەوەی هۆشیار، و نیشتمانی پشکووتوو تەنها لە سایەی مامۆستایەکی خاوەن شکۆ، ئازاد و ئاسوودەدا دەبێت و گەشە دەکات.
پاراستنی شکۆی مامۆستا تەنها داکۆکیکردن لە تۆژێکی کەمایەتی نییە، بەڵکو پاراستنی ڕیشەی داهاتووی نیشتمان و ئارامیی ئایندەی نەوەکانمانە. با هەموومان پێکەوە دەست لە ناو دەست کار بکەین بۆ ئەوەی جارێکی تر لەو دەستە پاکانە بنەین کە پیت بە پیت زانست و مرۆڤایەتیمان فێر دەکەن، چونکە ئادەی پشکووتن و گەورەیی هەر نەتەوەیەک لە ڕێزگرتن و پاراستنی مامۆستاکانیدا دەردەکەوێت.

ووبار خالید ئەکتەرێک بە

هەموو کاراکتەرێك.. حەیدەر عەبدولرەحمان

بە ڕەکەوت نەبووە بگاتە ئەو قۆناغە بڕچاوە لە سینەماو دراماى کوردى دا، بەڵکو ئەو لەبنچینەوە هەڵگرى دراماییەکى جۆستو ووحى دا هەبووە، کە گۆشەى پێ بداو ئەو توانایە دروست بکات، هووە بە هووى هەوڵ سەخت و فەرمە جیاوازەکان بتوانێ لە نواندندا.
ئەو ئۆگرچى وەك ئەکتەر لەبوارى شانۆو دراماو سینەما کارى نواندنى کردووە، بەڵام هونەرى ئەو لە نێوان ئەو سێ هەندە جیاوازە ئەوە بووە، کە قالبى بە یەك فۆرمى یەك لەوان جیهانەکى تایبەت مەندى خۆیان هەبووە، جیاواز لەهەندە هونەرییەکانى دیکە.
لە کاتەکا کۆشەى هەرە گەورەى ئەکتەرى کورد ئەوە بووە، کەکەم لەوان توانییویانە، لەو سێ هەندە لەکتر جودایانە لە هەر یەکەکیان بە مەرك و خەسڵەتى خۆیان کار بکەن ، بە تایبەت لە هووى جووڵەو ئیلقاو دەنگ و ریتم و جولانەوە.
بەڵام هووبار وەك ئەکتەرەکى خاوەن ئەزموون بە ئاگایییەوە نواندنى کردووە، وەك ئەوەى ستایلەکە داخوازى لە دەکات .
هەندە جارکۆشەى قەد گرتن بە فۆرمەکى دیارى کراو ئەکتەر هەگرى خۆى دەکات و لەچەند هەڵك بەکارى دەهێنتەوە، بە تایبەت لەو ڕۆانەى سەرکەوتنى تێدا دەبینن ، ئەو سەرکەوتنە دەبێتە مەرکەکى چەسپاوى نەرێنى لە شوناسى ئەکتەرو ناتوانێت بە ئاسانى دەستبەرداری بێت و وەك خاڵەکى لاوازى نواندن لاى دەمێنێتەوە.
من کە بەدواداچوون بە فۆرمى نواندن لە بەرهەمەکانى هووبار دەکەم، دەزانم ئەو حیسابەکى وردى بە ئەو هەگرنگى نواندن کردووەو هوشیارانە هەڵسوکەوتى گەینى فۆرمەکانى نواندن دەکات، بە پێى گەڵانى کاراکتەرەکانى.
مەرجە بە ئەکتەر جگە لە ستایل و فانتازیاى دەرهێنەر ، ئەکتەریش بە پێى ئەزموون و تەوانینى خۆى خوێندنەوەى تایبەتى خۆى هەبێت بە دەزینەوەى شوناسى ئەکتەرو نیشاندانى دیوى ناوەوەو دەرەوەى ئەو کاراکتەرە بە بینەر وەك پێویست.
ئەکتەر لەو حاڵەتانەدا ناکرێت بە دواى هەگە ساناکانى نواندنداً بگەڕێت بە تێپەڕاندنى هەڵکەى، بەڵکو دەبێت بەدواى ئەو هەگەزانەدا بگەڕێ کە خەسڵەتکى کاریگەر لە بونیاتى کاراکتەرەکدا بەرجەستە بکات کە ئەدا کردنى ئاسان نەبێت، بەڵام کاریگەریەکانى بە سەر دەروونى بینەر قوڵتر بێت.

بەیە هونەری هەرە باڵای ئەکتەر لەوە دایە بە دوای ڕۆی سەخت دا بگەڕێ، بە ئەوەی خۆی لەوە تاقی بکاتەوە، کە تا چەند توانای بەرەنگار بوونەوەی ئەو ڕۆڵە سەختانەو بەدەست هێنانی سەرنجی بینەریان هەیە
ئەکتەر دەبێت ئاستی ئەزموون و هوشیاری بە ئەندازەیەك بێت، نەك تەنها بە بەرجەستە کردنی هەر کاراکتەرێك بخوازێ ئەدای نواندنەکەی بکات، لە هەمان کاتدا توانای گۆڕینی ستایلی هەبێت، لە شانۆ بە دراما ی سینەما، وەك چۆن کاتێ (هووبار خالید) لەفیلمی شین، لە سینەما،دا دەبینی هووبارەکی جیاوازە لە نمایشی (بابلە) لەشانۆدا، یاخود لە دراماى ئادیابین دا.
بەیە ئەکتەر نابێت بازبازێن بکات لە نێوان ڕۆڵەندەکانی نواندن و ستایلەکانی، ئەگەر دەنیا نەبێت لەتواناو لێهاتویی خۆی بە ئەوەی لە هەر سێ بواردا توانای کۆنترۆڵ کردنی خۆی هەبێت.
ڕەنگە هەموو ئەکتەرەك توانای ئەوەی نەبێت لەسەر هەر سێ پێتی شانۆ، دراما، سینەما یاری بکات، بینەر کاتێ لەهەر سێ حاڵەتدا ئەکتەر دەبینێ ، دەزانێ توانای ئەکتەرەکە لەکوێیە و لەکوێ دەتوانێ داهێنان بکات و لەکامەشیان دەچەقێ.
من هووبارم لە هەرسێ لادا دیوە، هەستم کردووە لە دراماداً، بەتایبەت لە دراماکانی ئادیابین وبە رهو بە رزاییە کان، توانیوویەتی نرخی خۆی بداتێ کاراکتەرەکان.
فیلمی (شین) پێت دەڵێ کە هووبار ئەگەر دەرفەتی زێتری بە بەخسێ لە سینەماداً، ئەزموونی دوورمەند تر بێت، لە شانۆدا، یان زێتر خۆی بە بینەر بناسێنێ، دەرهێنەرەکانیش زیاتر بەشداری فیلمەکانیان پێ دەکەن، چونکە ئەکتەر بە تەنها بەرهەمێك یان دووان ناتوانێت خۆی بە بینەر بناسێنێ.

حەیدەر عەبدولڕەحمان

کوردستان بیابانێکی تاریک و

کۆمەڵگایەکی وێرانکراو.. یاسین لەتیف

ئەتۆنها وەکو نموونەیەک ، ئەمانیا کاتێک لە جەنگی جیهانیی دووەم هاتە دەرەوە، وەاتێکی وێرانە بوو! هواندا لە ناو جەرگەی کۆمەڵکوژیی ناوخۆیی و فیتنەی کوشندەوە هاتە دەر! سەنگافورش خاوەنی ئەو سەرچاوە و سامانانە نەبوو کە بیکاتە دەوڵەتێکی کاریگەر! بەڵام ئەم وەاتانە لەسەر یەک شت کۆک بوون؛ ئەویش ئەوەیە کە ململانێ لەسەر دەسەڵات دەوڵەت بنیاد نانێت! و ناکۆکیی سیاسی نە کارگەیەک دەخاتە گەڕ، نە زانکۆیەک پێش دەخات، و نە چێگاوبانێکیش چاک دەکات. لە کوردستان هەزە سیاسیەکان پێچەوانەی ئەم بۆچوونە تا بێنەقاقایان لە ململانێیەکی خەستوخۆدان لە پێناو مانەپێ کردنی دەسەڵات و زیاتر تاڵان کردن و دزینی سەروەتو سامانی کوردستان ، مژوو ئەوەی سەلماندووە دەوڵەتە سەرکەوتووەکان پرسیاری ئەویان نەکرد "کێ سەردەکەوێت؟" بەڵکو پرسیاریان "چۆن دەوڵەت سەردەکەوێت؟" کاتێک ئەزموونی نەتەوەکان دەخوێنینەوە، دەبینین هەرسەهێنان لە کەمیی پارەو دەست پێ ناکات! بەڵکو ئەو کاتە دەست پێ دەکات کە بەرژەوەندییە تەسکەکان دەخرێنە پێش بەرژەوەندییە گشتییەکان! و کاتێک سەز و دەسەزی بە(حزب و کەس و بنەماڵە) لە لێهاتوویی گرنگتر دەبێت، دروشم لە دەستکەوت گرنگتر دەبێت، و کاردانەوە لە پلاندانان گرنگتر دەبێت! هەر بۆیە دەبینین وەاتانێک هێن هەموو شتەکیان هەیە بەڵام بە دەست دواکەوتنەوە دەناڵێنن! وەکوکوردستانی خۆمان ، وەاتانیش هێن کە کەمترین شتیان هەیە بەڵام ساڵانە بڕەو پێش دەچن وەکو سەنگافور! ئەو هاستییەی مژوو سەلماندوویەتی ئەویە کە نیشتمانەکان هێندەی پێویستییان بە ئیدارەدانەکی باشتر و ، دیدگایەکی هوونتر و بۆرییەکی گەورەتر هەیە لە سوودوەرگرتن لە پسپۆڕان و کەسانی لێهاتوو و تکنەکرات ، هێندە پێویستییان بە سەرچاوەی داهاتی زەر نییە. بۆیە هەر دەوڵەتێک بەدوای سەقامگیریی هاستەقینەدا بگەڕێت، دەبێت پەروەردە بکاتە پڕۆژەیەکی نیشتمانی، هەروەها ئابووری بکاتە پڕۆژەیەکی نیشتمانی، و لێهاتوویی بکاتە پڕۆژەیەکی نیشتمانی. پێویستە لەوش تێبگات کە داهاتووی نەوەکان بە وتارەکانی دوێنێ بنیاد نانرێت، بە شانازیکردن بە خەباتی شاخ و عەقڵی شاخ بەرەو پێشەوە ناوات، بەڵکو بە پلانەکانی سبەی دروست دەبێت. لە کۆتاییدا، نیشتمانەکان بە جیاوازیی هاوبۆچوون

ناووخۆن، بۆ دەستبەر کردنی ئازادی و چەسپاندنی مافی ئینسان ناوخۆن بگرە پتەوتر و خراگرتر دەبێت بەکو ئەو کاتە دەووخۆن کە نوخبەکان (دەستبژێرەکان) لەسەر پشتگوێخستنی ئاستیەکان لێک دەکەون. دەوڵەتکانیش بە گوێینی کەسکان هەناستنەوە، بەکو ئەو کاتە هەدەستنەوە کە شەوازی بیرکردنەوە و بەڕێوەبردنی دەوڵەت و حوکمڕانی و سیستەم دگۆڕێت . ئەگەر کوردستان وەکو نموونەیەک تەماشا بکەین و براوردەکی بکەین لە گەڵ ئەو وڵاتانەی پێشکەوتنی تەدا بەرجەستە بووە بە پێی ئەو ماوە زەمەنیەی دەسەڵاتی پارتی و یەکێتی حوکمی تەدا دەکەن کە زیاد لە ٣٣ ساڵێ هیچ خەسڵەتێکی پێشکەوتنی پێزەتیف و بەڕێوەبردنی تەندروستی سەردەمیانەی تەدا بە دیناکرێت ، ئەگریش هەبێت تەنها بە سیاسیەکان و سەرمایەدارەکانە بە نموونە ئەگەر هاوڵاتیەکی ئاسایی پێویستی بە نەشتەرگەریەکی بچوک بێت پێویستە خانوەکەی بفرۆشێت یان سەیارەکەی بفرۆشێت ئەو کات دەنگە بتوانێت نەشتەرگەریەکەی بە ئەنجام بدەن ،هیچ پرۆژەیەکی ستراتیژی گەورەیان دروست نەکردووە کە جێگای باس و بەرچاو بێت و پایەی ژێرخانی کوردستان بتەو بکات، سەرەڕای ئەوەش باس لەوە دەکرێت هەرەسم ٣٣ ملیار دۆلار قەرزارە، بە کورتیەکەی هەزە سیاسیەکانی کوردستان لە سەر پشتگوێ خستنی ژیانی خەڵک دەکەوتوون ئەوەی پێوەندی بە ژیانی خەڵکەوە هەیە توخنی ناکەون کوردستانیان تەحویل کردووە بە بیابانەکی بە خاوەن و بەسەروبەر کەمەگاکەشی بە کەمەگایەکی وەکەراو ، ئەگەر ئەم فەرمە لە حکومڕانی چەتکان بەردەوام بێت دەنگە تراژیدیایەکی سیاسی ترسناک چاوەڕێمان بکات .

بە دیار زمانەوە دانیشتووم بە دیار کوردەوە.. داستان بەرزان

بە خێات عومەر

گەرانیەک لەم شیعرەدا
تەنیا ئاستەقینەکان دەیبیستن
گەرانیەک سەبارەت بە پیاوەک
خولیای ئەستێرەی زمان و

گەواهیەوری بیر و
بروسکەی کوردبوون و
هیوای داچنین.

باڵندەیەکی ئوونای لەم شیعرەدا
خەاتە بە کەمەک وشەی ئەنگاوەنگی کوردییەوە
تاکو چاوبە دەکات مانای سەرشار لە بە خۆن.

من دەبەت بە هەمیشە بە شۆن ماناوە بم!
من دەبەت بە هەمیشە بە شۆن خۆنەوە بم!

ئەستاکە پەم بەە ئەی باڵندەی ئوونای ناو ئەم شیعرە
لە کۆی ئەم ئەژگاری بیرچوونەوەیەدا بتدەزمەوە؟
لە کۆی خۆونی ئەنگینی خەتدا بەرجەستەی؟
ئەی بەهرەدار/ ئەی بەرزەفە.

ئەی باڵندەی ئوونای ناو ئەم شیعرە
من بە شۆن کوردییەکەتدا وەم
بگەرد/ بەهەز
من سەرگەردانم بە شۆن بیرکردنەوەتدا
بەباک/ خاکەا

ئەی پەیکی شارەزای ناو ئەم زمانی کوردییە
لە کام وشەی سوتماکی شاردا مینەت بکەم؟

من لە خۆنمدا تە دەبینم
بریسکەی ئەستەرەی بیماری ناو بیری کوردیت
من لە خۆنمدا تە دەبینم
ئازاری پە لە سەی بە سەزی کوردبوونیت
من لە خۆنمدا تە دەبینم
سەرکەشی سەر کەشتی ئوانینی ناو مەژووی گەلەکیت
درەختەکی لە خۆون
خۆونسازەکی کارامە
پیت بە پیت خولیای وشەی کوردی دادەتاشیت
تەنیا من دەیبینم لە خۆنمدا
پەپولەن وشەکانت!

باڵندە بوویت ئەو دەمانەی خەمەک دەبووە تەمەک لە چاوەکانتدا
ەەژنەبوو/ تەنیا من دەمدیت!

پ□□ ب□ پ□□ی ئاگرینی ناو خ□یا□ی □□وانت تاریکی □وونا‌ک د□کرد□و□/
ت□نیا من د□مدیت!
شا‌گ□شکە□بوویت ئ□و د□ما‌نی زارت ل□ زاری زمانـدا و تریف□بـوویت/
ت□نیا من د□مدیت!
ش□ب□نگ□ک بوویت گیانی کوردیت ل□ ج□شدا بوو ش□ف□ق□ک ل□ با□دا/
ت□نیا من د□مدیت!
س□رحا□□ک بوویت د□ستت د□ نـو د□ستی ژاندا و بروسکە□بوویت/ ت□نیا
من د□مدیت!

کورد□ک ل□ کوردبووندا/ خ□ست
پیاو□ک ل□ خ□بووندا/ م□ست
ت□ وشـت د□بـرد□و□ ب□ سـر □□سـ□نی پ□تی
ت□ وشـت د□بـرد□و□ ب□ سـر نـشئـی ئ□بـدی
وش□ د□ی د□کردیـت□و□
وش□ سـر□مـستی د□کردیت
وش□ ما□ی □ووتی ت□بوو
(ئاو□ت ما□ت)

ت□ کوردبوونت ل□ها تـبوو
پ□و□ی د□ها تی و د□□یشتی
□وونا‌کیت ل□ چاودا بوو
پ□و□ی د□ها تی و د□□یشتی
ز□□ک بوویت کوردیی
تیشک□ک ها تی و □□یشتی
□□یشتی و
من ل□ر□ دانیشتووم
ل□ چا□□ تاریک□دا
بیر ل□ زمان/ بیر ل□ کورد ئ□ک□م□و□.

داستان ب□رزان

تـــونـــی جـنگـکـــان.. شیعـــری عـبدوڵـا سلـمان (مـشخـص)

بـ تونـڵی جـنگـکاندا تـپـڕیم و نـ کوژرام
بـنـو بـردومانی وشـکاندا ڕات بووم و بریندارێش نـبووم
شـڕی تفـنگم بـ بیروڕا و بـچوونـ جیاوازکان کرد و
خـم دایـ بـر دستـڕێژی ڕۆخنـی نووک تیژ
خـم خستـ بـر پـڵاماری چیرـکـکانی بـدـنگی
سینگم کردـ قـڵغانی هـرشی ڕۆمانی کرچ و کاڵ
چـڕم لـو شیعرانـ نـدـبینی کـ سواری سـری خـیان بوون
خـشیم لـو نووسینانـ نـدـبینی کـ پـ وـنـ و خاڵی خاڵی بوون لـ هـڵوـست.
لـو نووسـرانـ بـزار بووم کـ بـدـمامکـوـ دـچوونـ جـنگـکانی ژیان
حاڵی حازر ڕۆژ نـیـ نـبمـ قوربانی
قوربانی خـم لـ زمان
قوربانی خـم لـ پاکـتیی
قوربانی خـم لـ هـڵوـست و لایـنگری ئـینسان
قوربانی گوـگرتن لـو نووسـرـ ترسنـکانـی کـ لافاوی بـرژـوـندی و گیرفان دـیانداتـ بـر!
چی بـو مردنانـ بـڕم کـ زـرـک بـ ژیانی شکـمـندانـی دـزانن
چی بـو جـنگانـ بـڕم کـ سـنگـری بـرگریم تیایاندا لـدا و ئاگرم بـسـردا باری و نـمردم
چی بـو تونـڵی پـ لـ پـکدادانـ بـڕم لـ تاریکی خوـن هـڵی لـووشیم و هـر زیندووم
ئـمـ ئـو چارـنووسـ بـوو کـ دـبـوو پیایـدا تـپـڕ بـم بـئـوـی چرکـیـک لـ ژیان بدـڕـنم.

دـمویست ببم بـ فیشـک، بـڕام خـشبـختانـ دـبووم بـ ئارامی
دـمویست بمرم، کـچی لـ نـگبـتیدا ژیانم دـگرت
دـمویست ببم بـ بوومـلـرزـ. لـولاوـ هـمنیم لـدـچـڵا.
چی بکـم لـو شـوانـی هـتاو خـی لـباوـشی تاریکیدا دـشارـتـوـ
چی بکـم لـو مردنانـی خـیان بـئاوی ژیان دـشووشت
وـرـ ئـی جـنگ وـرـ با بـ تونـڵی ژیانا بـپـکـنینـوـ ڕۆت بین
وـرـ بـا بـ ڕووبارـکانی مردنـدا بـپـرینـوـ ئـودیـو پـدـشت و

سۆزایی‌کانی گیانبازی
وەرە با چیرۆکەکانمان بگۆڕینەوە بۆ یەکتر
با نامەکانی یەکتر بخوێنینەوە
با ببین بۆ ئەو گەرانییەی کە مرۆڤایەتی تەنها بۆ خۆی دەمانچێنێ

من خەریکی کۆکردنەوەی پارچەکانی خۆم بووم وەختێ
چەپک چەپک تۆپ و درێن دەیان هاوێم،
ئاسمان ببووە تابلۆیەک لە ڕەنگی سوور و ئەرخەوانی
من خەونەکانی منداڵیم دەکردنە بوخچەی ئومێدی دواڕۆژێکی گەش و
ووناک
کاتێک یەک یەک ڕۆژەکانم لەخوێنی سوور هەڵدەکشران
کی بیریەتی کاتێک دووشک بووین لەگەڵ یەک
بەرلەوەی بە عامووەکانی خۆشویستی هەڵگڕێین، بیرمان لەچی
دەکردەوە؟
کە بیریەتی بەر لە دانووسانمان لەگەڵ چارەنووسدا چ کێشەیەک
بووین لە سۆزی و
چ سۆزێکی گەرووی خۆم بووین؟
ئێستا هەموو لانەو پەلەکانی جەنگدا، قۆپێ دەکەین لە یەکتر و
بە نهێنی ئۆپیترمان بە واستەو دەبینە تاقیکردنەوەی مەرگ و ژیان
بەڵێن کەی بووە تەزقاڵە بیرەوەری منداڵیمان نەکرێتە چای ژیانەوە
دەی ئەوە بەڵێن کەی بووە و کەی گونجاوە و کەی دروستە بە تەزکیەی
بەمەشکیەوە
بچین لەگەڵ بەمتمانەیی بە یەکتر؛ لەسەر هەمان تەختە و لەناو
هەمان پەلدا
گوێ لە درەی گەورەی مەژوویەکی زامدار و فریودەری وەک ئێم مەژووی
خەمان بگرین
ئاخر بەیار بوو ئێمە نا بە هەتاو بدەین هەتا هەبێ
بەیار بوو ئێمە ئێستێرەی شەوان بنێرین بۆ بەر پەنجەرەی ماڵان
ئێمە ببین بە پەکەنین، بە زەردەخەنەی سەر لێوان
ببین بە موژدەی بانگەواز بۆ جیهانێک کە شایستە بێت بە ئینسان.

وەرە ئەی ترسە خاسەکەی ژیان وەرە .. مەهێڵە جەنگ بمانکات بە
بەشک لەخەی
مەهێڵە مەرگ ناسنامەمان بە دەربکات

گەرانییەکان مەگەڵەو بە کسپە و خورپە
پێکەنینەکان مەدارە دەست سەفەرێکی بێکۆتایی
لەو ڕۆگایانە زووتر مەبە کە دەچنە بەر دەرگای گۆڤەندێکی غەمبار
من چی بکەم وەرزەکان زوو زوو کۆچ دەکەن
من چی بکەم هەموو شەوێ ئاسمانەکانی خەیاڵم دەبن بە تابلۆی ئاو ماچی
ساڵەهایە چاوەڕوانم بێت و لە دەرگای لێوم بدات
مەن چی بکەم هەمووو ڕۆژێ گریانەکانی نێو ڕۆژم دەبنە پەلەک لە هەناسە و
سینگی ژینم دەکەن بە کانگای ئومێد و
چاوەکانم دەکەن بە کانی تاقیوی بەهارانی نێو مەراق و حەسرەتەوە.

بە تونێڵی جەنگەکاندا تەمەپڕۆ و مەبە بە تاقیگەی قازانج
باروووت مەکە بە دەستی خێت
مردن مانگرە بەردەم ئاو دەرگایانەی دانەخراون
سەاو لە گەڵستانە تەنیاکان مەکە و مەبە بە مارشی کوشتن و بە تابووتی مەرگ
وەرە و هەورەکم داگرتووە پڕە لە خەون
پڕە لە زەردەخەنە و قاقای ماوە بەسەرچوو
پڕە لەو نوکتە کۆنانەی کە کڕس پێیان پێناکەنێت.
وەرە ئازیز.. داری ئاشتییەک شک دەبەم بە جەنگ مەحاڵە بەر بگرێ
دەزەخی جەنگەک دەناسم ڕەنگە ڕۆژە قووتمان بدات
ڕە بە دەنگەک دەبەم ئاشنا بە دڵی باڵندەی خەزگێ
وەرە ئازیز.. با ئەمجارە بەنێو تونێڵی جەنگەکان نەبینە باوەشی ژیان
وەرە ئازیز با ئەمجارە بە دووایین جار هەنگاو بنێین
بەسەر پردی بەها و خۆشەویستی ئینسان.

تێبینی: ئەم شیعرە لە گۆڤاری نماژمارە ٦١ ی ساڵی ٢٠٢٦ بڵاوبۆتەوە.

کۆتایی ئازاری ٢٠٢٦

ەمانی بیرانی شۆڤانێک لە نووسینی ئەحمەد کامەران بەاودکرتەوە ...

بیرانی شۆڤانێک نوێترین بەرهەمی نوسەر و چیڕۆکنووسی گەنجی شاری هەولێر ئەحمەد کامەران . جیاواز لە بەرهەمەکانی پێشوتریدا . نوسەر ئەمجارەیان ، لە ئەنجامی گەشتێکی ڕاستەوخۆی درێژخایەن بە ناوچەکانی کوردستان . ڕەمانێکی سیاسی و مێژوویی تایبەت بەاودکاتەوە. کاتێیدا باس لە ژیانی ڕاستی کچێ شۆڤانێکی قارەمانی کورد دەکات.سەرەتا لە چیاکانەوە مەمی ئازایەتی و بەرخودانی هەدەگیرسێت و تا بونی بە فەرماندەیەک لە ناوچەی کوردستان.لەگەڵ چەندین پرسی دیکەی نەگوتراوە . لە ڕەمانی بیرانی شۆڤانێک کەمەڵک ڕاستی هەنراوەتە سەر زمان کە لە پێشتردا باس نەکراوە . کارەکتەری سەرەکی ڕەمانەکە باس لە ژیانی کچێکی زیرەک و یاخی بوو دەکات بەناوی شلێرەوە.شارەزایێکی تەواوی لە بواری مێژووی کوردا هەیە . باوکی شلێر پێشمەرگەیەکی دێرینە ، لەگەڵ مەلای مستەفای بارزانی لە سەدەی ڕابردوو خەباتی کردووە. شلێریش هەمان ڕێگای باوکی دەگرێت بە خەباتی ژگاری گەلی کورد . بەڵام خوێنکانی شلێر گەورەتر و جیاوازترە لە خوێنی باوکە شەهیدەکەی . وەکو هەموو جارەکانی دیکە نوسەر ئەمجارەش بەبە بوونی هاوکاری هیچ لایەنێک هەدەستێت بە بەاوکردنەوەی ڕەمانەکەی لە ئەستۆی خۆیدا .

نوسەر ئەم ڕەمانەی پێشکەش بە ڕووحی پاکی شەهید ئەحمەد هەمن کردووە ، هاوڕێ و هاوسەنگەری نزیکی بوو لە ناوچەی کوردستان . ئەحمەد کامەران لە ساڵی 1998 لە دایکبووە ، ماوەی شەش ساڵ وەکو نوسەرێک چەندین بەرهەمی بەاوکردەتەوە .

ئەحمەد کامەران لە پێشتردا خاوەنی چەندین بەرهەمی دیکەیە بەناوەکانی :

1. ناوچەکم لەگەڵ ئازارەکانی کچێک. 2020
2. پەپوولە باشکاوەکان . 2020
2. نامەی کچێکی مردوو . 2021
4. جەنگ لەگەڵ مەرگ و ژیاندا . 2022

لەگەڵ بەاوکردنەوەی چەندین وتار و لێکۆڵینەوەی لە ناوچەی

ماڵپەڕکان .

دەسەڵاتدارانی هەرێم و دەخۆشکردنی خەڵک.. نەوزاد بەندی

بە درێژایی مێژووی مرۆڤایەتیی، هیچ دەسەڵاتێک لەم سەرزەمینەدا، ئەوەندەی دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان دەی میللەتەکەیان خۆش نەکردووە .. ئەوەندەی دەسەڵاتدارانی کورد ، کوردیان نەگەیاندەتە لوتکەی کێف و ئارامیی و هەوربوونەوەی دە و ڕەح.
دوێنێ شەو موبەیدەکێ ئینزاری بە ئاویی دا، چومە سەربان، تەماشا ئەکەم تەنکەکە دوو بست ئاوی تێدایە، هەر بەیە بە پەلڵە موبەیدەکەی خەمانم کوژاندەوە، بەڵام دەم نەهات موبەیدەی مناڵەکان بکوژێنمەوە، ووتم بەکو بەرەکەتی تێ بکەوێ و ئەو شەوە لەناو گەرمادا نەتڵێنەوە.
ئیتر دەڵاوکێم و بەزاریەکەم دەستی پێکرد، لەگەڵ ئەویشدا کارەزی عەرەق لە پشت ملمەوە تەقی و .. بە گازەرای پشتما هاتە خوارەوە، بەنی عەرەقی بن باڵم بەزاری کردم، چونکە بە تەما بووم دوشەک بکەم کاتێ موبەیدە بەر ئەو زەنگە دەتەزێنێ دا بە گومانا، زەنگی کەمبوونەوەی ئاو..
ئیتر تاقەتی نوسین و خوێندنەوەم نەما، شەوکی زەر گەرم و قورس و پڕ لە خەمکیم بەسەر برد، تەنانەت حەوسەڵەی وەڵامدانەوەی مەیل و کەمێنتی هاوڕێکانم نەبوو.. لە دوای نیوە شەو هەتا بەیانی چەند جارێک چومە لای بیری ئاوی ڕەئیسی و گومم لەگرت، بەدەنگ و بە وورتە، لە خۆکی قوڵدا بوو..بەڵوەم ئەکردەوە قەقەنیەکی ئەدا و پێی ئەووتم: ئیشکت هەبوو ؟
ماڵکی لە کوهاتوو، قاپ و کەوچک لەسەر سنکەکە کەڵەکە بووبوون، پیاو نیەدەوێرا تەنانەت دەستکیش بە ئاو بگەیەنێت، نێک بە تەواوەتیی وشک بکات، ئەوسا مناڵ لە کوێ دەست و دەم و چاوێک بشۆن؟
دەڵاوکەکەم سات بە سات زیادی ئەکرد، بە تایبەت دوێنێ شەو

تەلەفۆنیشم بۆ غاز فرۆشکە کردبوو بتۆ غازم فریا بخات، ئۆویش ووتبووی فەرمی بایعیکەت حازر کە، مقەدەر نەبۆ سەعات نۆ ئۆگەمۆلات ..ئۆوا سەعات نۆ لای دا و نۆ غاز و نۆ ئاو ..تەلەفۆنم بۆ هاوڕێیەکم کرد لۆ چۆند کەسانکی ئۆو دیو مالی خۆمانۆ، ووتی : لای ئۆمۆ پڕۆ ئاو هاتۆتۆ ..
ئۆویش دڵۆاوکەکی زیاد کردم، چونکۆ ئۆمۆ پڕۆ مزۆخی ئاومان کوژاندبۆوۆ، حەز ناکەم بەردەوام مزۆخی ئاو ئیش پێبکەم، تەنها یەک سەعات، وا دیارۆ ئاو هاتۆتۆ و مزۆخی حەرەسی دراوسکان دوا قومی هەڵکەشاوۆ و من بۆ بەش بووم.
برادەرکی تر لۆو نزیکانۆ ووتی : لای ئۆمۆ هاتۆتۆ بەڕام تەزۆ کزۆ ..
ئۆمۆ وای لۆکردم پۆ بکەم بۆ ئیسپانیدا و بەڕمۆ لای مزۆخی ئاوەکۆ، برغوم کردۆوۆ و هەوام دەرکرد و .. هەباتەکەم کردۆوۆ، سەیر ئۆکەم ئاو نییۆ، تەنها ئۆو ئاوەی کۆ بۆ حیساب هەوای مزۆخەکەم پۆ دەرکرد، بۆ تۆوزم لۆ دەرچەی تەنفیسکۆوۆ، کەشای بۆ دەم و چاوما وەک نیمچۆ تف تەکردنەک وا بوو.
بۆ ئیسپانۆ و سەر و پۆتەڵاکی تەڕۆوۆ، هاتمۆوۆ.. ووتم بۆ هیچ جۆرۆ لای ئۆمۆ ئاو نییۆ.
ژمارەی تەنکەرۆ ئاوکم لۆلایه، خەزانم ووتی تەلەفۆنی بۆ مەکۆ، ئۆو تەنکەرانۆ پیسن ..تازۆ پێنجەم بەر ژمارەکەی کۆوتبوو، دامخستۆوۆ، ئۆمجارۆ ئۆو تەلەفۆنی کرد .. ووتی تەنکەرکی هەژدۆ بەرمیلیی بۆ بیست و پێنج هەزارۆ .. ووتم ئەی وەکو بزانیت بەچی ئاو نییۆ ؟ .بەری و شت نەشکاوۆ وەک چۆن هەموو ساڵۆ لە مانگی حەوت و هەشتا ئۆشکۆن؟ .. ووتی : نەوەڵا ..هەر بۆ پێژەکانی خۆیان زیاتر بەری ئۆدەنەوۆ، ئۆگینا ئاو ئۆونۆ زۆرۆ خەریکۆ سەدەکەی دوکان ئۆتۆقۆ ..
ووتم : یەک سەعاتی تر ئاوەکۆ سەر و سەراخی نەبوو، تەلەفۆنت بۆ ئۆکەم تەنکەرکم بۆبنۆ.
ئاو بۆا و .. موبەیدەی منا‌ڵکانیشم کوژاندۆوۆ و پانکەکانم بۆ هەڵکردن.
سەعاتەکۆ لای دا، ئاو نەبوو .. بەڕام کابرای غاز پەیدا بوو، مەعمیلەکەم نەبوو، غازکی بۆ داگرتم و فەڕمی بایعەکۆ و نۆ هەزارۆ لۆ وەرگرتم، ووتی : سۆ شەممۆ فەڕمەکەت بۆ دێنمۆوۆ..
دوایی خەمکی ترم بۆ دروست بوو، چونکۆ ژمارەی تەلەفۆنم لۆ وەرنەگرت، ئەی چۆن بیدەزمۆوۆ و ..فەڕمی بایعەکەی لۆ وەربگرمۆوۆ؟
لۆو کاتەدا لۆ پۆ خۆشترین ئاوازی مۆزارت و بتهۆڤن و باخم هاتۆ بەر گوێ .. دەنگی مزۆخی ئاوەکەمان .. یەکسەر موبەیدەکانم

هەکرد، ماڵ بە بووڵە بەنساردی مقابا وشکەوە بووکانی موبەیدکان .. گرنگ نییە.. گرنگ ئەوەیە ئیتر ئەم دوش ئەکەم و لە بەنی عەرەق ڕزگارم ئەبێ .. قاپ و کەوچکەکانی دونە شۆ و ئەشین و چەشت لە دونین .. ئەیهاوار لەو خەشیی و شادییە…
ئاخر چ دەسەاتێک لە دنیادا ئەتوانێت ئاوا دڵی هاووڵاتییەکانی لە پەکدا خەش بکات و بیانگەیەنێتە تڕپکی شادیی ؟ .. بە نمونە لە کوردستانی ئێراندا تانکی ئاو بە سەربانکانەوە نابینیت، کەواتە تا ئێستا کوردکی هەژهەات ئاویان لە نەبیوە و لە پەکا ئاوکەی بە بەربدنەوە و دڵی خەش بکەن، ئاو بیست و چوار کاتژمێر هەیە .. کەواتە هیچ ئێرانییەک تا ئێستا لە هەی ئاوەوە دڵی خەش نەبووە و نەگەیشتۆتە لوتکەی شادی و کەیف و سەفا ..سیمفەنیای مزەخە، ئێرکستڕای ئاوی هەئیسی، کەنسەرت و هەپەکەی بە ساز نەکردوون.. بە بەش بووڵەو مزدە خەشانە، لەو هەواڵە پە لە هیوا و ووزە بەخشانە.
هەروەها بەری غاز گەیتشتۆتە دوورترین لادێی ئێران، بەو جەرە لە سیمفەنیای تەقەی بتۆ غاز و مارشی شپەی بتۆ غاز بە بەشن کاتە لە عەنتەرەکەوە هەتا ئێدەنە خوارەوە و .. لچ و لەوی بتۆکان ئەقوپەن بە جەرە هیچ بەتەکس و فیلەڕە چاکیان ناکاتەوە .. میللەتانی تر وەک ئەمە لە هیچ و خەایی دەخەش نین، چ میللەتێک شمشاەکەی قاڵە مەژدەی پەداون و هەناونیەتە هەڵەکە سەما؟ نەخێر.. چ میللەتێک گەورە و بچوک، ژن و منا و پیر و پەککەوتە بە دەخەشییەوە غاز دەنەنە سەر شانیان و لە کەرنەقاڵەکی نەتەوایەتیدا، بە دوای عەنتەرە پە لە بتۆکاندا، بە ئاوازی شمشاەکەی قاڵە مەژەوە ، ئا دەکەن و غازە بەشکان بە پەیی دەننەوە؟ بە ئەوەی ئاگادار بن، هەمووان لە جیمدان و ماسولکەکانیان هەئاوساون، ئاخر چ دەسەاتێک لە مەژووی مرۆقایەتییدا توانیوەتی بتۆ غاز بە هەموو میللەت هەبگرە، بەویش بەخەایی یاری ئاسن و جیم بە هەموو هاووڵاتییەکانی دابین بکات؟ ..
لەویش سەیرتر، قاڵە مەژە ئارامگاکەی لە ناەشکەنییە، کەچی شمشاەکەی لەرە دڵی شەش حەوت ملیەن کورد خەش ئەکات بە مژدەی غاز دوای غاز بەان، بە زیندوو بوونەوەی غاز دوای غاز قەان ؟ ئاخر ئەوە کەی هەوای حەقە، لەوان بە و تەنهەا گەەکەی بە ئەوان بە، کەچی شمشاە و مژدانە و دەخەشکردنکەی بە ئەمە بە ؟
کە هەیە شمشاەکەی قاڵە مەژەی سەر عەنتەری غازکان، یەک دنیا دەخەشیی و خولیا و عەشق و هیوای بە دروست نەکردبە؟ کە هەیە بە دوای ئەو ئاوازەدا بە بتۆ غازەوە ەاینەکردبە؟

کە هەیە بە گیزەی مزخەی ئاو، نەچوبێتە حەوت تەبەقەی ئاسمانی دەشادیی و ئیلهام و بەختەوەرییەوە؟ ئەم هەموو مژدە و دڵخۆشکردنە، چ دەسەاتێک توانیوەتی بە هاووەاتییەکانی فەراهەمی بکات بەجگە لە دەسەاتدارانی هەرەمی کوردستانی باشوور ؟

(بە سەد بتهەقنی نادەم، زیکەزیکی مزخەی ماڵ ..
چی ئەرکستڕای دنیا هەیە نایگەمەوە بە یەک شمشاڵ ..
شمشاڵەکەی قاڵ مەڵە، لای ئەمە بەربوونی غاز..
ئازادییەکە ناوازە، بەی هەئەپەڵەن ماڵ بە ماڵ ..)

پاشان هەڵگیرساندنی شەڵەی براکوژیی چەند ساڵ و لە پەڵەکا بەیاری ئاگر بەست و هەڵپەڵەینی تەواوی دوو دەڤەری کەسک و زەرد، حەوت شەو و حەوت ڕۆژ ..دابەشکردنی شیرینیی و دەیان و سەدان سرود بە قەد و باڵای ئەو دوو سەرکە کاریزمایەی کە شەڵەی براکوژییان ڕاگەیاند و دواییش کوژاندیانەوە، بەوەیش گەورەترین مژدەیان دا بە گوێی تاک بە تاکی ئەم هەرەمەدا .. لە بیرمە لە گەرمەی ئەو ئاهەنگە شەوانانەدا کە لەسەر شەقامەکانی شار سازدەکران، گەنجێکی باڵا بەرز و جوانخاس و دەنگخۆش، هەڵدەپەڕی و بە دەوری خەیدا ئەخولایەوە و بە دەنگی بەرز ئەم سردووە نیشتمانییەی ئەووتەوە :
((هەی داد هەی بەداد گیانە ..
گیانی شیرینم ..
هەی مامە گیان کاکە گیان ..
وەی کاکە گیان
مامە گیان ..
وەی مامە گیان .
کاکە گیان ..
مامە.. کاکە ..
ماکە .. کامە ..))
بەوا ناکەم لە تەواوی دانیشتوانیگەی زەمینەدا کە وا بزانم گەیشتە هەشت ملیار کەس، کەسێکی ئەوەندەی ئەو کوڕە جوانخاسە دڵی خۆش بووبە.. دڵی ئەوە دەسکەوت نییە ؟ دڵی ئەگەر شەڵەی براکوژیی نەکرایە، چۆن ئەتونرا گەنجی وا جوانخاس و دڵخۆش لە کەمەنگادا بەرهەم بهێنن ؟
پاشان دواخستنی موچە و ڕیسوا کردن و قەرزار کردنی فەرمانبەران، لە پەڵەکا دوای دوو مانگ و زیاتر، بەاوکردنەوەی خشتەی موچە .. ئای لەو دڵخۆشییە .. ئەزانن هیچ میللەتێک لەسەر گەی زەوی مژدەی موچەی پێ نەدراوە و بەو هەیوە نەگەیشتە لوتکەی چەپڵەپەڕی کەیف وسەفا،

بەجگە لە میللەتەکەمان ؟؟ چ میللەتێک هەیە بە بینینی خشتەی دابەشکردنی موچە، دەی لەسەر سەد و بیست لەی دابە و چاوی گشابێتەوە و .. وەک نامەی دەداریی بە یەکتریان ناردبە؟؟ برادەرم هەیە لە ئەوروپاوە خشتەکەی بە ناردووم، وتویەتی لای ئەمە ئینتەرنێت خەرایە، وتووم با زوو مژدەی پێ بدەم ..! دەی لەچ ئومێت و نەتەوەیەکدا مژدەی وا خۆش و بەلەزەت هەیە دوای وەرزێک لە پێ موچەیەک دابەش بکرێ ؟
نییە .. هەر بەیە ەەژ بە ەەژ لە ووڵاتان خەمەکیی و شیزۆفرینیا و خەکوشتن لە پەرەسەندندان بەەەام لای ئەمە و لە سایەی ئەم دەسەڵاتدارێ مژدە بەخشانەدا، شتێک نییە بە ناوی نەخشیی دەروونیی و جڤستەیی .. ئە لە زانستی دەروونەدا هاتووە، ئەو کەسانەی بەردەوام مژدەیان پێ دەردە، خەڵکەکەی دوورن لە نەخشییە دەروونییەکانەوە.
لە بیرمە شەوێکی دەیجور، عەلی بانیبنەکیی تەلەفۆنی بە کردم، لەناو دەنگە دەنگ و هات و هاوار و عیو عیودا، بە حاڵ گوتم لە دەنگی عەلی بانیبنەکیی بوو، بەهات و هاوار پێی ووتم : مامەستا خانەکانی شەخانیان لەسەر تاپێ کردین، حەزم کرد پێت بەەم چونکە تە زەر مەراقت بوو ..
ووتم: ئەی ئەو هەسە و ژاوە ژاوە چییە؟
ووتی : وەەا لە خشیی ئەو هەواەە هەموو ئەهلی گەەک کردوومانە بە شایلەغان، ئەوە سەرچەپکە بە منە ئەگینا مەجال نەبوو ئەم هەواەەت پێ بدەم .. جارە بە دەعا !
دوای چەند ساڵ عەلی بانیبنەکییم بینی، ووتی ئەزانی هەشتا خانەکانیان بە تاپێ نەکردووین ..
ووتم : ئەی شایلەغانەکەی ئەو شەوە چی بوو؟
ووتی : درێ بوو..ەست نەبوو.

ئینجا تە سەیری ئەو دەسەڵاتدارانەی ئەمە بکەن، تەنانەت بە دریش لە هەوەی دەخشکردنی کەمەانی خەکی کوردستاندان، ئاخر دەسەڵاتداری وا لە کوێی دنیادا هەبووە واز لە هەموو داب و نەریتێکی مرۆڤایەتیی بەنەت و لە پێناوی دەخشکردنی خەکەکەیدا درەی شاخدار بکات؟ تە وەرە ئەوەندە دەسەز و خەمخەر و عاشقی میللەتەکەت بیت، هەستیت درەی شاخداریان بە بکەیت تەنها و تەنها لەبەر ئەوەی ئەگەر بە سەعاتەکیش بە دێیان خۆش بە و بکەونە هەپەکە و شایلەغان و سەرچەپیەکە بدەنە دەستی عەلی بانیبنەکیی ..
بەەاستی هەتا ئەم دەسەڵاتدارانەتان لە دەست نەچێت، هەست بەو

هەموو خزمەت و دڵخۆشکردن و خەمخۆریی و پیاوەتییانەیان ناکەن .. هەزاران هەزار جار، توشی قات و قڕیی و شۆڕ و نائارامییان کردوون، دوایی بە نوکە قڕۆمک، هەمووانیان هەناوەتە هەڵەکە سەما .. ئەمیش خۆی لە خۆیدا، هونەرە، دەسزییە، داهێنانە، پڕزانینە، باوکایەتییە و دایکایەتییشە ..
داهێنەری ئەم جۆرە دڵخۆشکردنە بە کەمەڵە، سەدام حسێن بوو.. بە نمونە کاتێ بە ماوەی هەشت ساڵ، شەڕکی گەورەی لەگەڵ ئێراندا ڕاگەیاند، ملیۆنان خەڵکی کوشت و ئاوارە و هەتیو و بێوەژن و کەمئەندام کرد، دوای ئەوە یەکسەر بیاری ڕاگرتنی شەڕی دا و ..خەڵکەکەی هێنایە هەڵەکە سەما و ..حەوت شەو و حەوت ڕۆژ، لە زاخۆوە هەتا فاو هەڵپەکە و ئاهەنگ بوو، کاکە ڕەش خۆیشی بە میللەتەکەی ووت :
(كل من يحتفل بطريقته الخاصة)
واتە هەر کەسەی بە چ ڕێگایەک پێی خۆشە، ئاهەنگ بگێڕێت ..
ئەمانە هونەرمەندی زەرگەورەن پێش ئەوەی سیاسەتمەداری باڵا بن، ئەتوانن سەر بەقوە بهێننە هەڵەکە سەما، ئەتوانن باوک مردوو بخەنە هەڵپەکە .. ئەتوانن مەرد مردوو بهێننە هەڵهەڵەدان.. ئەمانە ئەندازیاری وێرانکاریی و مژدە و دڵخۆشیین .. ئەتوانن لە فرمێسک پێکەنین و .. لە برسێتیی، بەفیی کراوە و.. لە گەستان، سپێیی دامەزرێنن..

سێی نەوەی هیواکان لە خولگەی دەسەڵاتدا.. ستار ئەحمەد

لەژێر سایەی ڕەکخستنەکی دەسەڵاتدارێتی داڕزاو و کەرتی گشتیی پێکهاتووەوە، ئەوەی ئەمڕۆ لە هەرەمی کوردستاندا بەدیدەکرێت تەنیا تەنگژەیەکی ئابووریی ئاسایی، یان گرفتێکی کاتیی دارایی نییە کە بە هۆی هەڵووشینی کەناڵەکانی داهات یان لەکاوتی دۆخی هەرەمایەتییەوە هاتووەتە ئاراوە، بەڵکوو دەربڕینێکی ڕوون و ڕاشکاوە لە بەباکییەکی پێکهاتەیی و بەرنامە بە داڕژراوی دەسەڵاتی ئامیاری لە بەرامبەر ژیان، ئابوور، و گوزەرانی ڕۆژانەی هاوڵاتیانەدا. ئەم دۆخە داماوەی کە سەرانسەری کەمەگەی

گرتووەتەوە، نە بەرهەمی هێکۆتە و نە دەرئەنجامی ئاڵوگۆڕی هاوپەیمانێتیەکانی بەتەنیا، بەڵکوو بەرهەمی هاوسۆزی و پشتگیری دۆستانی سەرانسەری گشتیە بە بەرژەوەندیی تەسک و تایبەتی، دەستبەسەرداگرتنی ژێرخانی ئابووری، و پەراوێز خستنی یەکجارەکیی پەداویستیە سەرەتایی و بنەڕەتیەکانی خەڵک. کاتێک دەسەاتێک لەبری خزمەتکردنی هاوڵاتی و دابینکردنی سەقامگیری، ئامرازی گوشار و هەڕەشەکردن بەرامبەر بژێویی خەڵکەکەی بەکاردەهێنێت، ئیدی پێوەندیی نێوان هاوڵاتی و سەروەریی هەڵمیاری کەتایی پەیدا دەکات و جۆرێک لە نامۆبوونی گشتگیر و مەترسیدار شوێنی دەگرێتەوە.

دیارترین و هاستەوخۆترین شێوازی ئەم بەباکییە، بە بارمتەگرتنی بژێوی هەژاری خەڵک و ، پاشکۆکردن و بەینی مووچەی فەرمانبەران و کاسبکارانە. مووچە لە هەر وڵاتێکدا مافێکی سەرەتایی و دەستوورییە و شادەماری جووڵەی بازاڕ و ژیانی ملیۆنان کەسە، کەچی لە هەرەمدا کراوەتە کارتێکی فشار، ئامرازی مانەوەی هەڵمیاری و کڕستەی گەمەکردن بە چارەنوسی خەزانکان. ئەم سیاسەتە تەنیا زیان بە کەسی فەرمانبەر ناگەیەنێت، بەڵکو بەپەی زنجیرەیەکی بەستراوە، تەواوی کەرتەکانی بازاڕ، بازرگانیی بچووک، کەین و فرۆشتن و تەنانەت توانای دارایی خەزانکانی بە بەڵەوبردنی ئاسایی ژیانی پەشێل کردووە. کاتێک خەزانێک لە هووی ئابووریەوە نەتوانێت پلانی یەک مانگی داهاتووی دارایی خۆی دابنێت و بەردەوام لە دڵەاوکێی بەین یان دواکەوتنی بژێویەکەیدا بژێت، ئاسایشی دەروونی و کۆمەایەتیی تەواوی کۆمەگە هەدەتەکەت و دەبەتە هۆی پەرەسەندنی تووندوتیژیی خەزانی، تاوان، و داماتی هۆشتی کار و بەرهەمهێنان.

لە پاڵ سەکردنی ئابووریی هاوڵاتیاندا، پەککەوتنی بەمەبەست و تێکدانی ژێرخانی خزمەتگوزاریە سەرەتاییەکان، هاوپەکی دیکەی تووندی ئەم بەباکییە نیشان دەدات. لە سەردەمێکدا کە جیهان بەرەو پێشکەوتنی کەرتی تەکنەلۆژیا و بەکارهێنانی وزەی نوێبووەوە هەنگاو دەنێت، هاوڵاتیی هەرێم لەناو تەڵەک لە جەنگی بەردەوامدا دژێت بە دەستکەوتنی سەرەتاییترین پەداویستیەکانی وەک ئاوی خواردنەوە، کارەبای نیشتمانی، بەنزین و گاز. بەکارهێنانی مۆلیدە تایبەتەکان بە نرخی گران و بەپەدانی کارەبای پچڕپچڕ، بازرگانیکردن بە ئاوی خواردنەوە لە رگەی تەنکەرەکانەوە، و سوتەمەنیی بێئاست و گرانبەها، بەگەی حاشاهەنەگرن لەسەر ئاوەڕۆی دەسەاتدارێتی نێک هەر عەودالی چارەسەرکردنی ئەم قەیرانانە نییە، بەڵکوو خۆی بووتە خاوەن و بەشدار لەو کەمپانیا و بەڵێندەرانەی لەسەر بنەمای

بەردەوامیی ئەم قەیرانانە سەرمایە و قازانجی هێشتا پێکەوە دەنێن.
یەکێک لە مەترسیدارترین سیاسەتەکانی دەسەڵات، وەرانکردنی بەمبەستی کارتە گشتییەکانی وەک تەندروستی و پەروەردەیە.
پێکخستنی نەخۆشخانە حکومییەکان، نەبوونی هەتوان و ئامێری پزیشکی، و ناچارکردنی پزیشکان و نەخۆشکان بە هێوکردنە نەخۆشخانە تایبەتەکان، پرسیارێکی بەتایبەتکردنی زۆرملە لەسەر گیرفانی هەژارانی کۆمەڵگە بەدوادێت. بە هەمان شێوە، پشتگوێخستنی قوتابخانە حکومییەکان، دابین نەکردنی کەرەستەی خوێندن، نەژمێن نەکردنەوەی باڵەخانەکان و زەوتکردنی شایستە دارایییەکانی مامۆستایان، لە کاتێکدا قوتابخانە و زانکۆ تایبەتەکانی سەربە دەسەڵاتداران هێژ بە هێژ لە گەشەکردندان، ڕاستییەکی تاڵ و ڕوون دەسەلمێنێت: دەسەڵات دایەوێت خوێندن و چارەسەری پزیشکی تەنیا بە توێژێکی کۆمەڵی دەست پێشتوو بێت و زۆرینەی کۆمەڵگەش لە نەخوێندەواری و بێچارەییدا بهێڵێتەوە.
ئەم بەباکییە هەموو سنوورەکانی بڕاندووە و گەیشتووەتە ئاستێکی سەیرەوەی هیوای نەوەی نوێ و دروستکردنی قەیرانی بێکاریی گشتگیر. دەرچوونی زانکۆ و پەیمانگاکان دوای ساڵانێکی درێژ لە ماندووبوون و خوێندن، بەردەم دەرگای داخراوی دەرفەتەکانی کاردەبینەوە، لە کاتێکدا بازاڕی کار لەلایەن کەمپانیا حیزبی و قەرخکارەکانەوە کۆنترۆڵ کراوە و کەرتی تایبەتی سەربەخۆش بەهۆی باج و ڕێگریی جەراو جۆرەکانەوە توانای ڕاخساندنی دەرفەتی نوێی نییە. ئەم دۆخە پێ لە بڕئومێدییە، گەنجانی خستووەتە بەردەم هەڵبژاردنێکی سەخت: یان ملکەچبوون بە بێکاری و ئازاری دەروونی، یان ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسییەکانی ڕێگەی دەریایی و کۆچی بەکۆمەڵ بەرەو هەندەران. کۆچی گەنجان تەنیا چەپبوونی وڵات نییە لە هێزی کار و مێشکی بڕیز، بەڵکوو لەدانێکی کوشندەیە لە ئایندەی دیموگرافی و ئابووریی کۆمەڵگە، کە دەسەڵات بە تەواوی بەرامبەری بێدەنگ و بەباکە.
لە کۆتا جیاوازیی قووڵ و بڕئەندازە لە نێوان ژیانی زۆدەیانەی چینێکی سەردەستی حوکمڕان و دۆخی کولەمەرگیی زۆرینەی خەڵکدا هەبوو، لەوێدا کۆمەڵگە ڕووبەڕووی درزێکی زەر ترسناکی ڕووشتی و کۆمەڵایەتی دەبێتەوە. لە کاتێکدا هاوڵاتیی ئاسایی بە دابینکردنی پارووێک نان، کرێی خانوو، یان کێنی دەرمانێک لە ململانێیەکی هێژانێ و شکێنەردا دژێت، دەسەڵاتداران و دەوروپشتیان سەرقاڵی نمێک حەرامی و نمایشکردنی سامان، دروستکردنی پرۆژەی نیشتەجێبوونی گرانبەها، کێنی ئۆتۆمبێلی مۆدێل بەرز، و بردنی سەرمایەکانیان بە دەرەوەی وڵات. ئەم بەباکییە بەردەوام و جیاوازییە چینایەتییە زەق، هەستی دادپەروەری لەناو ناخی تاکەکاندا دەکوژێت و چەمکی

هاوپاتیبوون و نیشتمانپەروەری بەتەواوی بەناوەڕۆک دەکات، چونکە نیشتمانێک کە نەتوانێت شکۆ و ژیانی هاوپاتیەکەی بپارێزێت، تەنیا دەبێتە زیندانێک بۆ هەژاران و سەیرانگایەک بۆ دەسەڵاتداران.
ئەنجامی بەردەوامبوونی ئەم هەوتە بەباکەی دەسەڵات تەنیا بۆ زیانی ئابووریی یان دامانی خزمەتگوزاریەکان کۆتایی نایێت، بەڵکوو تەواوی ئاسایشی کۆمەڵایەتی و ئایندەی سەرانسەری هەرەمەکە دەخاتە سەر لێواری بەڵا و دامانی ڕیشەیی. کاتێک هاوپاتی هەست بکات سیستەمی ئامیاری بەتەواوی گوێچکەی ئاخنیوە و بەرامبەر ئازارەکانی بەباکە، ئیدی متمانە بە دەزگا فەرمییەکان، یاسا، و دادگاکان نامێنێت و شیرازەی کۆمەڵایەتی بەرەو هەوەشاندنەوە دەچێت. بە هەڵگریکردن لەم ئاراستە مەترسیدارە، بە هیچ شێوەیەک بەڵێنی بەناوەڕۆک و چاکسازیی ڕووکەش سوودی نابێت؛ بەڵکو پێویستی بە گەڕانکاریی جەوهەری و ڕیشەیی هەیە لە هەگبەی چەسپاندنی سەروەریی یاسا، گەڕاندنەوەی سامانی گشتی بۆ خزمەتی هاوپاتیان، ڕووبەڕووبونەوەی تەواو لە داهاتە ئاستەقینەکان، و کۆتاییهێنان بە قەرخکاریی حیزبی لەسەر هەموو سەکتەرەکان. بەپێچەوانەوە، بەردەوامبوونی ئەم دۆخە، دەرگایەکی گەورە بەرەو پشێویی کۆمەڵایەتی، زیادبوونی هێڕشی تاوان، و دامانی تەکنەای ژێرخانی هەوشتی و ئامیاریی کۆمەگە دەکاتەوە کە چاک کردنەوەی لە ئایندەدا مەحاڵ دەبێت.

ئەدەبیاتی منداڵان/ کۆمەک کورتە چیرۆک لەسەرهەوروو باران.. نووسینی / د. شفیق مهدی.. وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە بۆ دەستکارییەوە/ فەرهاد ئەحمەد

بەرزنجی

١. من و باران
ئاسمان پەبوو لە هەورکی زەر، پەدچەت باران ببارەت.
هەرکاتک باران ببارەت، دچمە ناو باخچەکە و لژر دەپە بارانکاندا بە خشی ادکەم، چونکە من بارانم خش دوەت!
بەام هشتا باران نەباریو؛ تماشا دکەم بارانکە لسر شووشەی پنجرە داخراوکە دست پدکات. ئای، بارانکە خریکە بخوە دبەت! چی بکەم؟ باشترە بچمە ژوورەوە و لە پشتی پنجرەکەوە سیری بارانکە بکەم. بە تنیشت دایکمەوە دادنیشم و پکەوە سیری پنجرەکە دکەین.
٢. سەاوی هەورکان
کاتک هەورە بچکلەکە بسر باخچەکەدا تپەی، چلەکە بچووکەکان سرە بچکلەکانیان برەو ەووی برز کردەوە. هەورە بچکلەکش بە زردەخنەوە دەپە بارانکی سووکی بسر ئەو سرانەدا باراند. چلەکەکان بە یەک دنگ و بجریوەی شادییەوە گوتیان : "سەاو لە تە، سەاو لە تە ئەی هەورە بچکلەکە ! بەخر بیت!"
(جوجو)ی بچوک کلەهەموو چلەکەکان بچوکتربوو کاتک ئەمی بیست، سری سوما و گوتی: "ئەمە سیرە هاوەیان! کەی ئەمە فری زمانی هەورکان بووین؟!" چلەکەیکی ژیر گوتی: "تە نازانیت؟ زمانی هەورکان (بارانە)! کاتک هەورە بچکلەکە ئاوی بسردا باراندین، وەک ئەوە بوو پمان بەت: (سەاوتان لبەت). ئەمش بە زمانی خمان وەامەمان دایەوە، بیە ئەویش تگیشت کە بە زمانی هەورکان سوپاسیمان کردووە!"
کاتک چلەکە بچکلەکە ئەمی بیست، ماچکی دستیی هەدا بە هەورە بچکلەکە، ئەویش بە گرمی پکەنی.
٣. دوو هاوە
مارکی دەمەان لە ەژکی ساردی زستاندا لسر زەوی پاکەوتبووچژی لە تیشکی گرمی خر وەردگرت. دوای ماویکی کم، هەورکی سرکش و دخش بوەدا تپەی و بری تیشکی خرکەی لە مارکە گرت.
مارکە توە بوو و تماشای هەورکەی کرد و بە دست ئاماژەی بە کرد: "ئگەر بە خرایی لەوە دوور نکەویتەوە، دمە ئاسمان و نیشانت ددەم!"
هەورکە پکەنی و گوتی: "خت ماندوو مەکە بە سرکەوتنەوە، من خم دمە خوارەوە بە لای تە!" پاشان ەژنیکی سووکی لە دەپکانی

بەسەردا بارانـد. مارکـش بـە خـرایـی ڕایکـرد بـە ئـاوی شـوێنـک بدزێتـەوە خـێی تێیدا حـشار بدات، پاشان لـەبـەر خـێـوە پـەدەکـەنی، چونکـە دێیزانی ئـەوان بـوونـەتـە دوو هاوڕێی باش.

٤. دوو هـەور

دوو هـەوری گـەورە لـە ئاسماندا بـە شـوێی دوو بـەرانی گـەورە یـەکتریان بینی. خـەریک بـوو بـە قـاچ لـەکبدەن، چونکـە مـەڕەکان حـەزدەکـەن کـەبـەکـە ویاری لـەگـەڵ یـەکدی بکـەن تـەنانـەت ئـەگـەرلـە هـەوریشبن!

لـەوکاتـەدا کزێـبایـەک هات و بـە خـرایی بـە دەوریاندا خولاویـەوە و گـەڵـینی بـە دوو بـەرخی بچووک و شوانـەک کـە لـەسـەر پشتی هـەورەکان بـە دەخـەشی باز دەدەن و یاری دەکـەن.

٥. خـەونی دەڵـپە بارانـەک

دەڵـپە بارانـەکـە چاوەکانی نوقاندبوو ،خـەوتبوو. بـە ترسـەکی زۆرەوە کـاتـەک خـەی بینـی لـە دایکـەهـەورە شینـە ناسـکـەکـەی جیـا دەبـەتـەوە و بـەرەو زەوی دەکـەوێت. خـەونی بـەوەوە دەبینی کـە بـووە بـە هـەورەکی گـەورە و دەڵـپە بارانـەکی زۆری هـەڵگرتووە و بـەرەو زەوی دابارێوە، و لـەوێـدا گـەڵـە سوورەکـان پـێشوازییـان لـەکـردووە و لـە نـاوان گـەڵاکانیاندا بـە میهرەبانی پاراستوویانە. کاتـەک چاوەکانی کردەوە، بینی دایکی بـە میهرەبانی دەستی بـە سـەریدا دەهـێنێت و لـە باوەشی گرتووە. زانی کـە هـێشتا لـە باوەشی دایکیدایە و نـەباریوە، بـەڵـە ترسـەکـەی ڕەویـەوە.

٦. هـەورە بـەڕەزەکـە.

ئـەمە یـەکـەمین جار بوو کـە هـەورە بچکـۆلـەکـە بـە تـەنیا بـە پیاسـەکردن لـە ئاسمانی شیندا دەچووە دەرەوە. کاتـەک لـە خـەر نزیک بـووە کـە دایکی زۆر بـە باس کردبو. بـەشـەکی بچووکی لـە تیشکـەکـەی گرت کـە دەست بـەسـەر زەویدا دەگرێت.

هـەورەکـە پـێیگـوت: "بمبـوورە خـەری جـوان ، کـە بـەشـەک لـە تیشکـەکـەت بـەربـەسـت دەکـەم. ئـەسـتا بـە خـرایـی دوور دەکـەومـەوە." خـەرەکـە بـەو قسـەیـە زۆردەخـەنـەی کرد وبـەهـەورە بچوکـەکـەی گوت :زۆر سوپاس بـەتـەی میهرەبان و بـەڕەز .

٧. باران هاوڕێی منە.

چـۆلـەکـە بچووکـەکـە بـە ترسـەوە بـەرەو دایکی فـڕی و گوتی: "دایـە! دایـە! ئاو لـە ئاسمانـەوە دەبارێت!" ئـەمە یـەکـەمجار بوو کـە باران ببینێت. دایکی بـە میهرەبانییـەوە لـە باوەشیگرت و ئاماژەی بـەو هـەورانـە کرد کـە لـە ئاسماندا بوون: "ئـەوە بارانـە ئازیزی من! لـەی مـەترسـە.. تـەماشا بکـە!"

لـەگـەڵ دایکـەکـە لـە هـەلانـەکـە چـوونـە دەرەوە و لـەسـەر لقـی دارەـک نیشتنـەوە. دەڵـپە بارانـەکان بـەسـەریاندا بارین و چـۆلـەکـە بچکـۆلـەکـەش

بە خۆشیەوە دەستی بە جریوەجریوکرد، کاتێک بینی دایکیشی هەمان شتدەکات، هەستی بە بەختەوەری کرد و سەیری هەورەکانی کرد و گوتی: "تۆ لەمێوە هاوڕێی منی ئەی باران!"

گۆسووی شێو.. شعری ژنە هەڵبەستوانی لە فارسییەوە: شەهلا نوری

شێو ئەو گۆسووەی نییە کە لە تەداید
باوەشی گوڵ ئەو عەترەی نییە کە لە تەداید

نەرگس کە بە ناز، دە لە ژنەدان دەفڕێنێ
ئەو چاوە پڕ لە ڕازەی نییە کە لە تەداید

نیلوفەری پاراو، کە زوڵفی بۆ کرد،
ئەو خەرمانی پرچەی نییە کە لە تەداید

پەپوولە کە هەر دەم لە گوڵێک ماچێ دەدزێ،
ئەو خووە دەبازەی نییە کە لە تەداید

جگە لە دڵی جانسەختی "ژنەی" قەت لە تە نەژنجا
کەس تاقەتی ئەو ژنەفتار و نازەی نییە کە لە تەداید!